

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ADLİ TIP ANABİLİM DALI

TÜRK HUKUKUNDA ORGAN VE DOKU TİCARETİ SUÇU

Yiğit İLTAŞ

**ADLİ TIP TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMANI
Prof. Dr. Necmi ÇEKİN**

ADANA-2017

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ADLİ TIP ANABİLİM DALI

TÜRK HUKUKUNDA ORGAN VE DOKU TİCARETİ SUÇU

Yiğit İLTAŞ

ADLİ TIP TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI
Prof. Dr. Necmi ÇEKİN

Bu tez, Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından SBE 62-79
Nolu proje ile desteklenmiştir.

ADANA-2017

TEŞEKKÜR

Yoğun çalışma temposuna rağmen tezimin planlanıp yürütülmesinde katkısı olan, tezimi yapıcı eleştirileriyle yönlendiren Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalında görev yapan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Necmi Çekin başta olmak üzere; aynı anabilim dalında, görev yapan kendilerinden akademik anlamda çok şey öğrendiğim Prof. Dr. Mete Korkut Gülmen'e, Prof. Dr. Ahmet Hilal'e, Prof. Dr. Behnan Alper'e, Doç.Dr. Nebile Dağlıoğlu'na, Doç. Dr. Ayşe Serin'e, beraber yürüttüğümüz akademik çalışmaların yanı sıra bana her zaman destek olan değerli büyüğüm Yrd. Doç. Dr. Sunay Fırat'a, varlıklarıyla mutlu olduğum ve hayatın her anında benden desteklerini esirgemeyen sevgili annem, eşim ve kardeşime, hayatın bana sunduğu en güzel hediye olan canım kızım Talya'ya çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. GENEL BİLGİLER	3
2.1. Organ ve Doku Nakillerinin Tarihçesi	3
2.2. Organ ve Doku Nakillerine İlişkin Temel Kavramlar	4
2.3. Canlıdan Canlıya Yapılan Nakiller	5
2.3.1. Alıcı ve Vericinin Aynı Kişi Olması	5
2.3.2. Alıcı ve Vericinin Farklı Kişiler Olması	5
2.3.3. Tek Yumurta İkizleri Arasında	6
2.3.4. Farklı Türler Arasında	6
2.4. Ölümlerden Canlılara Yapılan Nakiller	7
2.4.1. Kardiyak Ölüm	9
2.4.2. Beyin Ölümü	9
2.4.3. Bitkisel Hayat	12
2.5. Organ ve Doku Ticareti Suçu	13
2.5.1. Genel Olarak	13
2.5.2. Organ veya Doku Ticareti Suçunun Sebepleri	15
2.5.3. Korunan Hukuki Konu ve Maddi Konu	17
2.5.4. Mağdur ve Fail	18
2.5.4.1. Fail	18
2.5.4.2. Mağdur	18
2.5.5. Suçun Maddi Unsurları	19
2.5.5.1. Hareket	19
2.5.6. Suçun Manevi Unsurları	21
2.5.7. Hukuka Aykırılık Unsuru	21
2.5.8. Suçun Özel Görünüş Şekilleri	22

2.5.8.1. Teşebbüs	22
2.5.8.2. İştirak	23
2.5.8.3.İçtima	23
2.5.9. Yaptırım	24
2.6. Organ veya Doku Ticareti Suçunda Zorunluluk Hali	25
2.7. Organ veya Doku Ticareti Suçunda Etkin Pişmanlık	26
3. TARTIŞMA	28
4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	31
KAYNAKLAR	35
ÖZGEÇMİŞ	42

ÖZET

Türk Hukukunda Organ ve Doku Ticareti Suçu

Ülkeler yasal olmayan yollardan yapılan hukuka aykırı organ nakillerini önlemek için iç hukuklarında çeşitli önlemler almışlardır. Ancak bu önlemlerin temelinde var olan nedenlerden birisi yasa dışı yollardan yapılan organ nakillerinin neden olduğu insan hakları ihlallerini önlemek iken bir diğer neden ise, dünya genelinde önemli bir problem olan organ kıtlığı ve bu kıtlığın neden olduğu organ ticareti suçu ile etkili bir şekilde mücadele edebilmektir. Bu nedenle, pek çok ülke, hukuk dışı yollardan yapılan özellikle de vericiden ona belirli bir maddi bir çıkar sağlamak suretiyle organ temin edilmesini suç olarak kabul edip ceza hukukunda yaptırma bağlamıştır. Bu ülkelerden birisi de Türkiye olup vericiden maddi bir çıkar karşılığında organ veya doku temin edilmesi Türk Ceza Kanununda organ veya doku ticareti suçu olarak yaptırma bağlanmıştır. Bu tez çalışmasında; hangi durumlarda yaşayan kişilerden ya da ölümlerden organ temininin hukuka uygun olarak kabul edileceği irdelendikten sonra organ veya doku ticareti suçunun sebepleri ve organ veya doku ticareti suçuna ilişkin Türk Ceza Kanununda yer alan hükümler ayrıntılı olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın tartışma ve sonuç kısmında ise yaşayan kişilerden hukuka aykırı yollardan maddi bir çıkar karşılığında organ veya doku temin edilmesi olarak adlandırılan organ veya doku ticareti suçunun canlı vericiler açısından neden olabileceği insan hakları ihlalleri tartışıldıktan sonra, söz konusu suçla mücadelede etkili olabilecek hukuksal ve toplumsal temelli çeşitli önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beyin Ölümü, Organ ve Doku Nakillerinin Tarihçesi, Türk Hukukunda Organ veya Doku Ticareti Suçu Organ veya Doku Ticareti Suçunun Nedenleri, Organ veya Doku Ticareti Suçu ve İnsan Hakları İhlalleri.

ABSTRACT

Organ Trafficking in Turkish Law

Countries take a variety of precautions in their domestic law in order to prevent illegal transplantations. While one reason on which these precautions are based on is to prevent violations of human rights caused by illegal organ transplantations, the other reason is to effectively struggle against organ shortage, a very important problem all over the world and organ trafficking caused by this shortage. For this reason, many countries consider organ and tissue provision which is illegal and is especially carried out for economic advantage of the donor as organ trafficking and they impose sanctions. One of these countries is Turkey, and Turkish Criminal Code stipulates that sanctions are imposed on organ and tissue provision from donors in exchange for economic as crime of organ trafficking. In this thesis study, reasons of organ trafficking and provisions of Turkish Criminal Code about organ trafficking will be elaborated in detail after when organ provision from alive people or dead people is legal is investigated. After organ trafficking which is called as provision of organs from living bodies in exchange for money and in an illegal way is discussed in terms of violations of human rights which may be caused by organ trafficking to the detriment of alive donors in discussion and result parts of the study, a variety of legal and social solutions will be presented so that they can be effective for struggle against this crime.

Key Words: Brain Death-Vegetative State, History of Organ and Tissue Transplantations, Reasons of Organ Trafficking, Organ Trafficking and Violations of Human Rights, Organ Trafficking in Turkish Law.

KISALTMALAR

- RG** : Resmi Gazete
Sy. : Sayılı
TCK : Türk Ceza Kanunu
md. : madde
f. : fıkra

1. GİRİŞ

Organ nakilleri, vericinin rızası ile onun yaşamını tehlikeye atmayacak şekilde hukuka uygun olarak yapılmaya çalışılsa da her operasyonda olduğu gibi “organ nakli operasyonlarının da komplikasyonları” vardır¹. Doğabilecek komplikasyonlar nedeniyle, vericiden hukuka uygun yollardan organ temin edilse de vericinin yaşam hakkını ihlale kadar varabilecek organ nakilleri ile hastaların iyileşme imkanı bulması, bu nakillerin önemini artırmaktadır².

Benzer şekilde; insanların tıpkı yaşarken olduğu gibi öldükten sonra da kendi bedenleri üzerinde yalnızca kendilerinin ya da mirasçılarının söz sahibi olacağı yönündeki tartışma,³ ölenin hayattayken rıza göstermiş olması² gibi durumlar ölülerden organ temin edilmesini zorlaştırırken, o organa ihtiyacı olan alıcı için ise ihtiyacı olan organa kavuşmak hayati önem taşımaktadır ve bu durum organ nakillerini daha da önemli hale getirmektedir.

29/5/1979 tarihinde kabul edilip 3/6/1979 tarihinde Resmi Gazetede (RG) yayımlanan 2238 Sayılı (Sy.) Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun’un yaşayan kişilerden organ veya doku alınmasını düzenleyen 6. Maddesinde(md.) “onsekiz yaşını doldurmuş ve mümeyyiz olan bir kişiden organ ve doku alınabilmesi için vericinin en az iki tanık huzurunda açık, bilinçli ve tesirden uzak olarak önceden verilmiş yazılı ve imzalı veya en az iki tanık önünde sözlü olarak beyan edip imzaladığı tutanağın bir hekim tarafından onaylanması zorunludur” hükmüne yer verilmiştir. Bu nakiller, her halükarda nakli yapacak hekimler tarafından vericinin bilgilendirilmesi, yaşamının tehlikeye atılmaması, aydınlatılmış onamından sonra vericiden rıza alınması, ayırt etme gücüne sahip, 18 yaşını tamamlayan bir kişi olması ve “vericinin yaşamını mutlak surette sona erdirecek veya tehlikeye sokacak olan organ ve dokuların alınmaması” suretiyle gerçekleştirildiğinde, hukuka uygun olarak kabul edilecektir⁴. Aynı kanununun 14. md.’si ise ölülerden organ temin edilmesine ilişkin şartları düzenlemiştir. İlgili maddeye göre ölülerden organ temin edilmesi için, kişinin ölmeden önce, öldükten sonra kendisinden organ alınması için resmi veya yazılı bir vasiyetname düzenlemesi veya öldükten sonra organlarını bağışlamak istediğine dair iradesini iki tanık huzurunda açıklaması gerekmektedir. Eğer kişinin öldükten sonra bağışçı olmak istediğine dair yazılı ya da sözlü bir irade açıklaması yok ise, ölüden

organ alınabilmesi için ölenin ölüm anında yanında bulunan eşi, reşit çocukları, ana veya babası veya kardeşlerinden birisinin; bunlar yoksa yanında bulunan herhangi bir yakınının muvafakatına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak; bu muvafakat ya da kişinin ölmeden önce yazılı ya da sözlü beyanına dayanarak temin edilen organ hukuka uygun olarak temin edilmiş sayılır⁴.

Organ fonksiyonları bozulan ve organ yetmezliğine giren hastalar için organ nakilleri hayati önem taşırken; organ ihtiyacı olan insanların sayısına oranla canlı donörlerden ve ölüden elde edilen organ bağışlarının az olması, organ kıtlığına neden olmaktadır⁵. Organ kıtlığı ise; yaşamak için organ nakline ihtiyaç duyan hastaları yasa dışı yollardan organ satışı yapılan piyasalardan organ teminine itmektedir⁶. Black market olarak da yasa dışı organ nakillerinin yapıldığı bu piyasalarda yapılan organ alım ve satımı ise; dünyanın pek çok ülkesinin ceza hukuku hükümlerinde suç olarak düzenlenmiş ve cezai yaptırıma bağlanmıştır. Üstelik sadece ulusal değil farklı ülkelerdeki fail ve mağduru da buluşturması nedeniyle uluslararası boyutta da işlenebilen bu suçun önlenmesi için; ülkeler kendi ceza hukuklarında çeşitli hükümlere yer vermiş ve oluşturulan uluslararası düzenlemelere de taraf olmuşlardır. Mağdurdan onu zorlayarak, kandırarak ya da ona belli bir miktar para ödeyerek organ temin edilmesi suretiyle işlenen bu suça ilişkin düzenlemeler, Türk hukuk sisteminde de mevcuttur^{7,8,9}.

Organ veya Doku Ticareti suçu, 26/09/2014 tarihinde kabul edilip 12/10/2014 tarihinde RG’de yayımlanan 5237 Sy. Türk Ceza Kanunu’nun Özel Hükümlere ilişkin ikinci kitabının, “Kişilere Karşı Suçlar” başlıklı ikinci kısmının, “Vücut Dokunulmazlığa Karşı Suçlar” başlıklı ikinci bölümünde, 91., 92. ve 93. md.’lerde düzenlenmiştir¹⁰. Bu çalışmada organ, doku, organ transplantasyonuna ilişkin genel nitelikte tanımlar verildikten sonra; TCK’da yaptırıma bağlanan, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde ve Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında garanti altına alınan ve mağdurların insan olmasından kaynaklı sahip olduğu yaşam, sağlık, çalışma hakkı gibi en temel hakları ihlal eden, organ ve doku ticareti suçuna ilişkin mevcut yasal düzenleme, suçun maddi-manevi unsuru, faili-mağduru, ilgili suçla korunan hukuki değer ve bu suçun işlenme nedenleri, bu suça ilişkin zorunluluk hali ve etkin pişmanlık ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2. GENEL BİLGİLER

2.1. Organ ve Doku Nakillerinin Tarihçesi

Doku ve organ nakli denemeleri, ilk defa 1771 yılında İngiliz cerrah John Hunter tarafından yapılmıştır. Hunter, bir horozun testislerini çıkararak tekrar horozun karnına implante etmiş ve bu organ horozun karnında başarılı bir şekilde fonksiyonlarını devam ettirmiştir¹¹. İnsandan insana yapılan ve kendisine nakledilen kişinin vücudunun reddetmesi dolayısıyla başarısızlıkla sonuçlanan ilk böbrek nakli, Ukrayna Kiev’de Rus cerrah Voronoy tarafından 1939 yılında Kiev de yapılmakla birlikte,¹² 1947 yılında Landsteiner ve Hufnagel tarafından Boston’da yapılan böbrek nakli de başarısızlıkla sonuçlanmıştır¹³. Her ne kadar bu denemeler başarısızlıkla sonuçlanmış olsa da, bu operasyonlar organ nakilleri açısından sonraki çalışmalara kaynak teşkil etmiştir. Başarılı ilk böbrek nakli, tek yumurta ikizleri arasında 1954 yılında Murray tarafından gerçekleştirilmiş ve Murray bu başarısından dolayı 1990 yılında Nobel ödülü almıştır. Kendisine organ nakledilen kişi nakilden kısa bir süre sonra sağlığına kavuşmuş; ancak nakledilen böbreğin nefrit olması dolayısıyla 8 yıl sonra hayatını kaybetmiştir¹⁴. Murray’ın tek yumurta ikizleri arasında gerçekleştirdiği ilk başarılı organ naklini takiben, 1958 yılında ikiz olmayan kişiler arasında yapılan böbrek nakli de başarıyla sonuçlanmıştır¹⁵.

İlk başarılı karaciğer nakli ise, Thomas Starzl tarafından 1963 yılında gerçekleştirilmiştir. Öte yandan; ilk başarılı kalp nakli ise, Christian Bernard tarafından 1967 yılında Güney Afrika Cape Town’da gerçekleştirilmiştir^{16,17}. Türkiye’de ise ilk kez, 1968 yılında Kamil Beyazıt tarafından, Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi’nde kalp yetmezliği olan hastaya yapılan kalp nakli başarısızlıkla sonuçlanmış ve hasta hayatını kaybetmiştir. Türkiye’deki ilk başarıyla sonuçlanan organ nakli ise böbrek nakli olup bu nakil, Hacettepe Üniversitesi Hastanesi’nde Mehmet Haberal ve ekibi tarafından 1975 yılında yapılmıştır^{11,18}. Ayrıca; Korkut Özerkan tarafından, ilk defa kadavradan elde edilen greft ile kemik iliği nakli yapılmıştır. Gerçekleştirilen bu nakil sonrası, Türkiye’nin organ ve doku nakillerine ilişkin yasal bir düzenlemeye ihtiyacı olduğu anlaşılmış ve 1979 yılında 2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Organ ve doku nakillerine ilişkin ilgili yasayla birlikte başlayan gelişmeleri, Sağlık Bakanlığı tarafından 2001 yılında Ulusal

Koordinasyon Merkezi'nin kurulması izlemiştir. Örnek teşkil eden başarılı nakiller, yasal düzenlemeler ve ulusal koordinasyon merkezinin kurulmasıyla birlikte; kadavradan yapılan organ nakillerinin sayısında belirgin artış olmuş¹⁶ ve organ nakilleri hayat kurtarıcı etkisiyle daha da önemli hale gelmiştir.

2.2. Organ ve Doku Nakillerine İlişkin Temel Kavramlar

2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında kanunun 2. md.'sinin 1. Fıkrasında(f.) “Bu kanunda sözü edilen organ ve doku deyiminden, insan organizmasını oluşturan her türlü organ ve doku ile bunların parçaları anlaşılır” ibaresine yer verilmekle birlikte ilgili kanunda organ ve dokunun tanımına yer verilmemiştir¹⁹. Ancak; organ ve doku tanımlarının organ ve doku ticareti sorununun çözülmesi için bilinmesinin elzem olduğu kanısındayız.

Doku; şekil, yapı ve işlev bakımından birbirine benzeyen ve birbirleriyle ilişki halinde olan hücrelerin bir araya gelmesiyle oluşan yapıdır²⁰. Kornea, deri, kalp kapakçığı ve ven dokuya örnek olarak verilebilir²¹. Öte yandan; ilgili kanunun aynı maddesinin 2.f.'de yer alan “Oto - grefler, saç ve deri alınması, aşılması ve nakli ile kan transfüzyonu bu kanun hükümlerine tabi olmayıp, yürürlükte bulunan sağlık yasaları, tüzükleri, yönetmelikleri ve tıbbi deontoloji kuralları çerçevesinde gerçekleştirilir” hükmü ise ilgili kanunun tüm organ ve doku nakillerini kapsamadığını ortaya koymaktadır. Örneğin: doku olarak kabul edilen kan transfüzyonu ilgili kanun hükmüne tabii değildir¹⁹.

Organ; Vücutta belirli bir görevi yerine getirmek üzere bir araya gelmiş sınırları belli doku gruplarından oluşur²². Kalp, akciğer, karaciğer, göz organa verilebilecek örneklerdendir²¹.

Organ ve Doku transplantasyonu; Organ transplantasyonu; organ yetmezliği olan hastanın fonksiyonlarını yitirmiş olan organının yerine tedavi amaçlı olarak kendisinden ya da başka bir canlıdan alınan organ ya da dokunun cerrahi olarak nakledilmesidir. Organ ve doku nakillerinde başka bir canlıdan kasıt ise, insan ya da hayvandır². Bu nakiller, vericiye göre otogreft, allogreft, izogreft, ksenogreft olarak gruplara ayrılır^{23,24}.

2.3. Canlıdan Canlıya Yapılan Nakiller

2.3.1. Alıcı ve Vericinin Aynı Kişi Olması

Alıcının kendi bedeninden alınan doku ya da organın, yine alıcının kendi vücuduna nakledilmesidir^{25,26,27}. Ototogreft olarak da adlandırılan bu nakillerde, alıcı ve verici aynı kişidir. Bypass ameliyatlarında kullanılmak üzere hastanın bacak toplar damarının çıkarılarak, hastanın kalbindeki fonksiyonunu yitiren damarın yerine nakledilmesi otogreftte örnektir. Ototogreft nakillerin en önemli avantajı bu nakillerde hastanın kendisinden alınan doku yine hastanın kendisine nakledildiğinden immünolojik reaksiyon ve enfeksiyon bulaş riski söz konusu değildir²⁸. 2238 Sy. Organ Ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'un 2. md'sinin 2.f.'de Ototogreftler, saç ve deri alınması, aşılması ve nakli ile kan transfüzyonu ilgili kanun hükümlerine tabi olmayıp, yürürlükte bulunan sağlık yasaları, tüzükleri, yönetmelikleri ve tıbbi deontoloji kuralları çerçevesinde gerçekleştirileceği hükme bağlanmıştır⁴. Kişinin kendi bedeninden alınan dokuların yine kişinin kendi bedenine nakledilmesi halinde ilgili kanun hükümleri uygulanmamakla birlikte, TCK'da yaptırıma bağlanan organ ve doku ticareti suçundan da bahsetmek mümkün değildir.

2.3.2. Alıcı ve Vericinin Farklı Kişiler Olması

Genetik olarak farklı, bir başka ifadeyle tek yumurta ikizi olmayan, bir insanın vücudundan alınan organ ya da dokunun, sağlığına kavuşması için bu organa ihtiyacı olan hasta kişinin vücuduna nakledilmesi durumunda alıcı ve vericinin aynı türde farklı kişiler olmasından bahsedilmektedir. Allogreft olarak da adlandırılan bu tür nakiller aynı biyolojik tür içerisinde genetik olarak aynı olmayan bireyler arasında gerçekleştirilir^{21,29}. Örneğin; kronik böbrek yetmezliği olan bir hastaya (ikizi olmayan) herhangi bir insandan elde edilen böbreğin nakledilmesi allogreft transplantasyona örnek olarak verilebilir. İki insan arasında yapılan bu nakiller, verici açısından T.C Anayasasında ve Türkiye'nin de taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde garanti altına alınan yaşam, sağlık, çalışma hakkı, kişinin maddi ve manevi varlığının dokunulmazlığı ile ilgili olduğundan, bu nakillerin yapılabilmesi hukuken belirli koşullar altında mümkündür ve bu koşullara uygun yapılan nakiller organ ve doku ticareti suçuna vücut vermeyecektir⁴. Aksi halde ise; organ ve doku ticareti suçu oluşacaktır.

2.3.3. Tek Yumurta İkizleri Arasında

Tek yumurta ikizlerinden birisinden alınan herhangi bir organ ya da dokunun, bir diğerine aktarılmasıdır. Allogreft nakillerin bir türü olarak değerlendirilen ve izogreft olarak adlandırılan bu nakillerin en önemli avantajı tek yumurta ikizleri arasında genetik farklılık olmadığından aktarılan organa karşı immünolojik reaksiyon gelişmeyecek ve dolayısıyla da kendisine organ nakledilecek kişinin vücudu söz konusu organı da reddetmeyecektir²¹. Tek yumurta ikizlerinden birisinden alınan böbreğin bu böbreğe ihtiyacı olan diğerine nakledilmesi izogreftte örnek olarak verilebilir. Hukuka uygun yollardan tek yumurta ikizlerinden birisinden, rızaya dayalı ve hukuka uygun yollardan organ temin edilerek bir diğerine aktarılması halinde organ ve doku ticareti suçunun oluşması mümkün değildir.

2.3.4.Farklı Türler Arasında

Artan organ ihtiyacını karşılayacak yeterli sayıda organ ve doku bağışının olmayışı, insanları farklı kaynaklardan organ teminine itmiştir. Türler arasında, bir türden elde edilen doku ya da organın başka bir türe nakledilmesi olarak tanımlanan ksenotransplantasyon, çalışma konusu ile ilgili olarak hayvanlardan elde edilen doku ya da organın insana nakledilmesi olarak tanımlanabilir^{27,30,31}. Domuzlardan alınan kalp kapakçıklarının, kalp kapak yetmezliği olan hasta insanlara başarıyla nakledilebilmesi ksenotransplantasyona örnek olarak verilebilir. Ancak; bugüne kadar hayvanlardan alınan tam bir organ, bu organa ihtiyacı olan hasta insana henüz nakledilebilmiş değildir³². Artan organ ihtiyacını karşılamak ve organ kıtlığına çözüm bulmak için hayvandan insana yapılacak nakiller üzerine çalışmalar artmaktadır. Bu amaçla, insana en yakın tür olarak primatlar ve domuzlar üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ancak; domuzdan alınan organın insan vücuduna nakledilmesi ile gelişen immünolojik reaksiyonlar ksenotransplantasyonun başarısının önünde ciddi bir engeldir³³. Bu engeli ortadan kaldırmak için domuz hücrelerince üretilen, insan vücuduna yabancı olan ve immünolojik reaksiyonların en önemli nedeni olarak görülen bir şeker molekülünün, domuz hücresi tarafından üretimini engellemeye yönelik gen çalışmaları yapılmaktadır³⁴. Çalışmaları süren bu sorun ortadan kaldırılmış olsa dahi, insan vücuduna yabancı pek çok molekül içeren domuz organ ve dokularının, nakledildiği insanın vücudu tarafından hala reddedilebilme olasılığı yüksektir³⁵. Hayvanlardan

insanlara nakledilen dokular ile HIV gibi retrovirüsler geçebildiği gibi daha önceden bilinmeyen virüs ve mikroorganizmaların da insana geçebileceği^{36,37} ve bu mikroorganizmanın insandan insana bulaşmak suretiyle tüm dünyayı tehdit edebilecek salgınlara yol açacağı yönünde kaygılar da mevcuttur³⁴. Bu ihtimal nedeniyle hayvandan nakiller, konusunda sadece hastayı değil tüm dünyayı etkileyebilecek riskler barındıran halk sağlığı sorunudur³⁷. Öte yandan; insanların organ ihtiyaçlarını karşılamak için hayvanların bedeninden organ temin edilmesinin etik açıdan sorun teşkil ettiği ve hayvan haklarını ihlal ettiği³⁶ ve ayrıca dini inanışlarla da bağdaşmadığı yönünde tartışmalar da mevcuttur^{32,38}. Her ne kadar hayvanlardan yapılan nakiller, TCK'da yaptırıma bağlanan organ ve doku ticareti suçu açısından herhangi bir sorun teşkil etmese de barındırdıkları sağlık riskleri ve hayvan hakları ihlalleri dolayısıyla eleştirilmektedir.

2.4. Ölülerden Canlılara Yapılan Nakiller

Ölülerden organ temini ile ilgili dünyada benimsenen 3 temel model bulunmaktadır. Bu modellerden ilki; olumlu rıza açıklamasına dayanan irade modelidir. Bu modeli benimseyen ülkelerde; ölenin bedeninden organ alınabilmesi için, kişinin ölmeden önce öldükten sonra kendi bedeninden organ alınabilmesi hususunda rıza göstermesi gerekir. Eğer ölenin yaşarken böyle bir irade açıklaması söz konusu değilse; bu durumda ölenden organ alınabilmesi, ölenin yakınlarının ölünün bedeninden organ alınmasına rıza göstermesi halinde mümkündür. Amerika, Türkiye bu sistemi benimseyen ülkelere örnek olarak gösterilebilir. Bir diğer model ise; olumsuz rıza açıklaması olmadığı sürece ölülerden organ alınabileceği anlayışına dayanan itiraz modelidir. Bu modele göre; kişinin kendisinin ya da yakınlarının, kişi öldükten sonra, onun bedeninden organ alınmasını engelleyecek herhangi bir irade açıklaması söz konusu değilse, bu durumda ölenin bedeninden organ alınması mümkündür. İtalya, Fransa bu modeli benimseyen ülkelere örnek olarak gösterilebilir^{2,19,39}. Bir diğer model olan zorunluluk halinde ise; kişinin ölmeden önce kendisinin ya da öldükten sonra yakınlarının onun bedeninden organ alınmasına rıza gösterip göstermediğine bakılmaksızın ölenin bedeninden organ temin edilen modeldir. Bir diğer ifadeyle; ölünün bedeninden organ temininde zorunluluk halinde eğer varsa ölenin ölmeden önceki irade açıklaması ya da yakınlarının iradeleri dikkate alınmamaktadır^{39,40}.

Yaşamayı organ nakline bağı olan hastaların ihtiyacı olan organların, esas olarak ölümlerden karşılanması hedeflenmekle birlikte² ülkemizde ölüden organ alınabilmesi için kural olarak irade modeli benimsenmektedir. Bu modele göre kişinin, öldükten sonra kendisinden organ alınabilmesi için yaşarken rızasının bulunması gerekmektedir. Eğer kişi yaşarken, öldükten sonra organlarının alınabileceği yönünde irade açıklamasında bulunmadıysa bu durumda ölüden organ alınabilmesi ancak ölenin yakınlarının rızasının varlığı halinde söz konusu olacaktır^{19,39}. Ancak, 2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'da istisnai durumlarda itiraz ve zorunluluk hali modellerinde de yer verilmiştir. İlgili kanunun 14. md'sinin 2.f.'de ölenin, ölmeden önce aksine bir vasiyet ya da beyanı yok ise, kornea gibi ceset üzerinde bir değişiklik yapmayan dokuların ölenin bedeninden alınabileceğine ilişkin düzenlemeye yer verilmektedir. Bu düzenleme itiraz modelinin bir örneğidir. Yine aynı maddenin 4. f.'de ise kaza veya doğal afetler sonucu vücudunun uğradığı ağır harabiyet nedeniyle yaşamı sona ermiş olan bir kişinin sağlam doku ve organları, belirli şartların varlığı halinde, yaşamı organ ve doku nakline bağı olan kişilere, naklinde ivedilik ve tıbbi zorunluluk bulunan durumlarda nakledilebileceği hükme bağlanmıştır. Kanunun aynı maddesinin devamında ise böyle bir ihtimalde kaza ya da doğal afetler sonucu ölenin vasiyet ya da rıza aranmayacağından da bahsedilmiştir⁴. Kanunun madde metninde yer alan ivedilik ve tıbbi zorunluluktan kast edilen ise hastanın hayatının ancak kendisine yapılacak organ veya doku nakli ile kurtarılacak durumda olması ve bu naklin ise bir an önce yapılması gerektiğidir. Ancak; bu durumda kaza veya doğal afetler sonucu ölen kimseden, eğer ölenin hiçbir yakını da yanında değilse, rızası ya da vasiyeti aranmaksızın organ ya da doku alınabilir. Bu düzenleme; istisnai de olsa zorunluluk hali modelinin Türk Hukuk Sisteminde de benimsendiğini ortaya koymaktadır⁴⁰.

Ancak en temelde; ölüden organ alınabilmesi için kişinin ölmüş olması gerekmektedir. Bunun için de ölüm anının tespit edilmesi önemlidir. Doktrinde ölüm anının belirlenmesi hususunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden birisi ölüm anının tespiti için kardiyak ya da klasik ölüm olarak da adlandırılan kalp ölümünü esas alırken, bir diğer görüş ise ölüm anının tespitinde beyin ölümünü esas almaktadır.

2.4.1. Kardiyak Ölüm

Klasik ölüm, fizyolojik ölüm olarak da adlandırılan kalp ölümü; hastanın spontan solunumunun ve kalp atımlarının olmaması durumudur^{41,42}.

2.4.2. Beyin Ölümü

Beyin ölümü kavramı, organ yetmezliği nedeniyle yaşaması organ transplantasyonuna bağlı olan kişilere, tüm beyin fonksiyonları tamamen ve geri dönüşümsüz bir şekilde bozulmuş, tıbben yaşama ümidi kalmamış hastalardan organ ve doku temin edilebilmesi amacıyla ortaya atılmıştır^{43,44}. Beyin ölümü tanısı klinik bir tanı olmakla birlikte, bu tanının konabilmesi için hastada geri döndürülemez komanın varlığı, beyin sapı reflekslerinin ve spontan solunumunun yokluğu aranır^{18,45,46,47}.

Ülkemizde; beyin ölümü tanısı 2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun 'un 11. md.'sinde belirtilen hekim heyetince konulur⁴. İlgili kanunun 11. md.'sinde "Bu kanunun uygulanması ile ilgili olarak tıbbi ölüm hali, bilimin ülkede ulaştığı düzeydeki kuralları ve yöntemleri uygulamak suretiyle, biri kardiyolog, biri nörolog, biri nöroşirürjiyen ve biri de anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanından oluşan 4 kişilik hekimler kurulunca oy birliği ile saptanır." şeklinde yer alan hükmü; 02.01.2014 tarihinde yapılan değişiklikle "Tıbbi ölümün gerçekleştiğine, biri nörolog veya nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanından oluşan iki hekim tarafından kanıta dayalı tıp kurallarına uygun olarak oy birliği ile karar verilir." olacak şekilde değiştirilmiştir⁴⁸. Bir diğer ifadeyle, kanun değişikliği öncesinde kardiyolog, nörolog, nöroşirürjiyen ve anesteziyoloji ve reanimasyon uzmanından oluşan 4 kişilik hekim heyeti tarafından konulan beyin ölümü tanısı, 2014 yılında ilgili kanunda yapılan değişiklikle birlikte biri nörolog veya nöroşirürjiyen, biri de anesteziyoloji ve reanimasyon veya yoğun bakım uzmanı olmak üzere 2 hekim tarafından konulmaktadır.

RG'de, 1Şubat 2012 tarihinde yayımlanan Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre beyin ölümü tanısı koyabilmek için:⁴⁴

- (1) Beyin ölümü klinik bir tanıdır ve tüm beyin fonksiyonlarının tam ve geri dönüşümü olmayan kaybıdır. Beyin ölümü tanısında gereken ön koşullar aşağıda belirtilmiştir.

(2)

- a) Komanın nedeninin belirlenmiş olması,
- b) Beyin hasarının yaygın ve geri dönüşümsüz olduğunun belirlenmiş olması,
- c) Santral vücut ısısı $\geq 32^{\circ}\text{C}$ olması,
- ç) Hipotansif şok tablosu olmaması,
- d) Komadan geriye dönüşüm sağlanabilecek ilaç etkileri ve intoksikasyonların dışlanmış olması,
- e) Beyin hasarından bağımsız şekilde klinik tabloyu açıklayabilecek metabolik, elektrolit ve asit-baz bozukluklarının olmaması.

(2) Birinci fıkrada yer alan tüm koşulların tespiti halinde beyin ölümü tanısı için aşağıdaki hususlar aranır.

- a) Derin komanın olması (Tam yanıtızlık hali; Santral ağırlı uyarılara motor cevap alınmaması),
- b) Beyin sapı reflekslerinin alınmaması;
 - 1) Pupiller parlak ışığa yanıtız, orta hatta ve dilatedir (4-9 mm),
 - 2) Okülosefalik ve Vestibulo-oküler refleks yokluğu,
 - 3) Kornea refleks yokluğu,
 - 4) Faringeal ve trakeal reflekslerin yokluğu.
- c) Spontan solunum çabasının bulunmaması ve apne testinin pozitif olması.

(3) Apne testi yapılabilmesi için normotermi, normotansiyon ve normovolemi ön koşulları sağlanır. Bu koşullarda hastaya uygun mekanik ventilasyon yaklaşımı ile PaCO₂'nin 35-45 mmHg ve PaO₂'nin 200 mmHg üzerinde olması sağlanmalıdır. Bu koşullar sağlandıktan sonra hasta mekanik solunum desteğinden ayrılarak intratrakeal oksijen uygulanmalıdır. Test sonunda PaCO₂ ≥ 60 mmHg ve/veya PaCO₂ bazal değerine göre 20 mmHg veya daha fazla yükselmesine rağmen spontan solunumu yoksa apne testi pozitifdir.

(4) Pnomotoraks, pnomomediastinum gibi apne testinin yapılmasının mümkün olmadığı tıbbi durumlarda, hekimler kurulunun belirleyeceği beyin dolaşımının durduğunu değerlendiren bir destekleyici test yapılır ve test sonucu beyin ölümü tanısı ile uyumlu ise beyin ölümü tespiti tamamlanır.

(5) Aşağıdaki bulgular beyin ölümü tanısına engel oluşturmaz.

- a) Derin tendon reflekslerinin alınması,

- b) Yüzeysel reflekslerin alınması,
 - c) Babinski işaretinin bulunması,
 - ç) Spinal refleks ve otomatizmaların olması,
 - d) Terleme, kızarma, ateş ve taşikardi bulunması,
 - e) Diabetes insipidus olmaması.
- (6) Beyin ölümü tanısı konan vakalarda;

a) Beyin ölümü tanısının konulduğu birinci nörolojik muayenedeki klinik tablonun; yeni doğanda (2 aydan küçük) 48 saat, 2 ay-1 yaş arası 24 saat, 1 yaş ve üzerindeki çocuklarda ve yetişkinlerde 12 saat ve anoksik beyin ölümlerinde 24 saat sonra yapılan ikinci nörolojik muayenede de değişmeden devam ettiği gözlenmelidir.

b) Klinik beyin ölümü tanısı almış vakalarda, yeni doğan (2 aydan küçük) grubunda iki adet destekleyici test, 2 ay ve üzerindeki diğer vakalarda ise hekimler kurulunun uygun göreceği bir laboratuvar yöntemi ile beyin ölümü tanısı teyit edilir.

c) Klinik olarak beyin ölümü tanısı konulan vakalar için beyin dolaşımını değerlendiren bir destekleyici test yapılmış ve yapılan bu test beyin ölümü ile uyumlu ise ikinci nörolojik muayene için beklemeye gerek kalmaz.

Dünyadaki pek çok ülkede beyin ölümü tanı kriterleri temelde benzer olmakla birlikte, beyin ölümü tanısı koyan heyetteki hekim sayısı ve bu hekimlerin uzmanlık alanları, destekleyici testlerin zorunlu olup olmadığı, beyin ölümü tanısında hangi destekleyici testlerin kullanılacağı, tanıyı doğrulamak için ikinci bir muayene gerekir gerekmemesi, eğer gerekiyorsa iki muayene arasındaki minimum bekleme süreleri gibi konularda farklılıklar görülmektedir^{49,50}. Bir diğer ifadeyle; tüm dünyada beyin ölümü tanı kriterleri ile ilgili temel kriterler benzerdir; ancak bu kriterler açısından ülkeler arası evrensel bir konsensus yoktur.

Tanı kriterleri, ortalama tanı koyma süresini etkilemektedir. Yapılan çalışmalarda, ortalama beyin ölümü tanı süresinin, ailelerin hastanın organlarını bağışlamayı kabul ya da reddetme durumu üzerinde etkili olduğu ortaya konmuştur^{51,52}. Öyle ki; beyin ölümü tanısı koyma süresinin uzamasıyla birlikte, muhtemelen ailelerin yaşadıkları üzüntü ve stresin artması, hastalarının iyileşme ihtimaliyle ümitlenmeleri gibi nedenlerle, ailelerin hastanın organ ve dokularını bağışlama oranı azalmaktadır⁵¹. Sanıyoruz ki; kanunun yeni düzenlemesiyle beyin ölümü tanısını kesinleştirecek hekim sayısının 4'ten 2'ye düşürülmesi tanı süresini kısaltacağından; bu durum dolaylı olarak

beyin ölümü gerçekleşmiş hastaların ailelerinin, hastadan organ bağışlama oranını artıracaktır.

2.4.3. Bitkisel Hayat

Bitkisel hayat uyku ve uyanıklık periyodlarının olduğu, ancak hastanın kendisine ve çevresine karşı farkındalığının olmadığı, spontan solunumun devam ettiği bir bilinç durumudur⁵³. Multi-Society Task Force (1994) kriterlerine göre bitkisel hayat tanısının konulabilmesi için gerekenler:⁵⁴

- 1) Hastanın kendisine ya da çevresine karşı farkındalığının olmaması ve diğerleriyle iletişime geçememesi,
- 2) Hastanın görsel işitsel dokunsal veya zararlı uyaranlara karşı sürekli, tekrarlanabilir, amaçlı ya da istemli davranışsal cevap vermemesi,
- 3) Hastanın konuşulan dili anladığına ya da anlatılanlara cevap verdiği dair kanıt olmaması,
- 4) Hastanın aralıklı olarak uyku ve uyanıklık periyodları dahilinde uyanıklık halinde bulunması,
- 5) Hastanın tıbbi ve hemşirelik bakımı ile hayatta kalmasına yetecek kadar hipotalamik ve beyin sapı fonksiyonlarının korunmuş olması,
- 6) Hastanın bağırsak ve mesane kontrolünün olmaması,
- 7) Hastanın kranial sinirlerinin ve spinal reflekslerinin korunması.

Bitkisel hayat ile tıbbi ölüm olarak da nitelendirilen beyin ölümü çoğunlukla karıştırılmakla birlikte aslında birbirinden farklı kavramlardır. Bu iki kavram arasındaki farklardan ilki; bitkisel hayata girmiş hastaların solunum cihazına ihtiyaç duymaksızın solunumları devam ederken, beyin ölümü gerçekleşmiş hastalar ise solunum cihazı olmaksızın yaşamlarını sürdürememektedir^{55,56,57}. Ayrıca; bitkisel hayattaki hastalar bazı durumlarda iyileşerek normale dönebilirken, beyin ölümü gerçekleşmiş hastanın ise sağlığına tekrar kavuşup normale dönmesi mümkün değildir⁵⁶.

Üstelik bitkisel hayattaki hastaların az da olsa beyin fonksiyonları varken⁵⁵ beyin ölümü tanılanmış hastanın beyin fonksiyonları geri dönülemez biçimde kaybolmuştur^{56,57}.

2.5. Organ ve Doku Ticareti Suçu

2.5.1. Genel Olarak

Dünya üzerindeki pek çok ülke, mağdurun insan olmasından kaynaklı sahip olduğu en temel hak olan yaşam hakkını ihlale kadar varan yasa dışı organ nakillerini önlemek için kendi iç hukuklarında düzenlemeler yapıp, uluslararası platformlarda organ ticaretini önlemeye yönelik yapılan girişimlere taraf olsa da ne yazık ki, en temelde organ yetmezliğine giren hastaların ihtiyacını karşılayacak sayıda organın bulunmayışından işlenen organ ticareti suçunu tam anlamıyla önlemeyi başaramamışlardır. Organ ve doku ticareti ile ilgili tam anlamıyla güvenilir veriler olmamakla birlikte, bu ticaretin arttığına yönelik inanış mevcuttur⁵⁸. Organ ve doku ticareti suçu mağdurlardan, onları kandırmak ya da zorlamak suretiyle organ temin edilmesi, resmi ya da gayri resmi olarak organını satmaya ikna edilen vericilere vaat edilen paranın ödenmemesi ya da daha azının ödenmesi, ölümlerden temin edilen organların ticarete konu olması gibi değişik şekillerde işlenmektedir⁸. Bu suçun temelinde organ yetmezliğine giren hasta ve maddi koşulları iyi olmayan verici arasındaki arz talep ilişkisi yatmaktadır⁵⁹. Çalışmanın geri kalan kısmında, organ ve doku nakillerinin nedenleri ve insan hakları ihlalleri açısından sonuçları ve yasa dışı nakillere ilişkin kanunlarımızda yer alan düzenlemeler hakkında bilgi verilecektir.

Türk Hukuk Sisteminde organ nakli ve ticaretine ilişkin hükümlere 1979 T. çıkarılan 2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'da ve bu kanunda yer alan hükümlerin ihlal edilmesi halinde ise hangi yaptırımların uygulanacağına dair düzenlemelere ise 5237 Sy. TCK'da yer verilmiştir^{19,39}.

2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'un amaç başlıklı 1. md.'sinde tedavi, teşhis ve bilimsel amaçlarla organ ve doku alınması, saklanması, aşılması ve nakli hakkında ilgili kanun hükümlerinin uygulanacağından bahsedilmiştir⁴. Öte yandan; 5237 Sy. TCK'nın organ veya doku ticareti başlıklı 91. md.'sinde, organ veya doku ticareti suçu:⁶⁰

“(1) Hukuken geçerli rızaya dayalı olmaksızın, kişiden organ alan kimse, beş yıldan dokuz yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Suçun konusunun doku olması halinde, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmolünür.

(2) Hukuka aykırı olarak, ölüden organ veya doku alan kimse, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişi hakkında, birinci fıkrada belirtilen cezalara hükmolunur.

(4) Bir ve üçüncü fıkralarda tanımlanan suçların bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, sekiz yıldan onbeş yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adli para cezasına hükmolunur.

(5) Hukuka aykırı yollarla elde edilmiş olan organ veya dokuyu saklayan, nakleden veya aşılamanı kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(6) Belli bir çıkar karşılığında organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam veren veya yayımlayan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(7) Bu maddede tanımlanan suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.

(8) Birinci fıkrada tanımlanan suçun işlenmesi sonucunda mağdurun ölmesi halinde, kasten öldürme suçuna ilişkin hükümler uygulanır.” denilmek suretiyle düzenlenmiştir.

İlgili maddenin 1. f.’sinde yaşayan kişiden rızası olmaksızın organ veya doku alınması, 2. f.’sinde ölüden rızası olmaksızın organ veya doku alınması, 3. f.’sinde organ veya doku satın alma, satma, organ ve doku alınıp satılmasına aracılık etme, 4. f.’sinde birinci ve üçüncü f.’lerde yer verilen suçların bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi, 5. f.’sinde hukuka aykırı olarak elde edilen organ veya dokuyu saklama, nakletme veya aşılama, 6. f.’sinde belirli bir çıkar karşılığında organ veya doku teminine yönelik tanıtma veya propaganda yapma, 7. f.’sinde 91. md’de tanımlanan suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesinden 8. f.’sinde ise birinci f.’de işlenen suç neticesinde mağdurun ölmesi suçları yaptırımı bağlanmıştır^{10,61,62}. Aynı kanunun, zorunluluk hali başlıklı 92. md.’sinde, etkin pişmanlık başlıklı 93. md.’sinde düzenlenen ve belirli koşullarda organ veya doku ticareti suçunun mağdurlarına uygulanabilecek zorunluluk hali ve etkin pişmanlığa ilişkin hükümlere yer verilmiş olup bu hükümler aşağıda ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Öte yandan, TCK’nın 91. md.’sinin başlığı her ne kadar organ veya doku ticareti olarak düzenlenmiş olsa da; ilgili maddede yaptırımı bağlanan tüm suçlar organ veya doku ticareti suçu ile ilgili olmayıp hukuken geçerli rıza olmaksızın yaşayan kişiden organ alınması, hukuka aykırı yollardan ölüden organ ve doku temin edilmesi suçları da

ilgili madde kapsamında düzenlenmiştir. Ancak; bu tez çalışmasında 91. md.'nin sadece organ veya doku ticareti suçu ile ilgili olan kısımları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.5.2. Organ veya Doku Ticareti Suçunun Sebepleri

Organ fonksiyonları bozulan ve organ yetmezliğine giren hastalar, son çare olarak organ nakillerine ihtiyaç duymasına rağmen, bu hastaların ihtiyacını karşılayacak sayıda organ ve doku yoktur⁶³. Canlıdan ya da ölüden organ bağışlarının az olmasının ise çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerden ilki; potansiyel canlı donörlerin kabul ettikleri dinin organ bağışını desteklemediği, organ bağışlamaları durumunda herhangi bir nedenle ciddi sağlık problemi yaşarlarsa bağışçı oldukları için doktorların kendilerine gereken müdahaleyi yapmayacakları gibi kaygılarından dolayı yaşarken organ bağışlamaktan kaçınabilirler⁶⁴. Ayrıca, kişiler yaşarken, öldükten sonra da vücutlarından organ alınması halinde ölmüş olmalarına rağmen bedensel bütünlüklerinin bozulabilecekleri yönündeki kaygılarından ötürü de öldükten sonra kendilerinden organ alınmasına rıza göstermeyerek organlarını bağışlamaktan kaçınabilir⁶⁵.

Öte yandan; öldükten sonra kendisinden organları alınabilmesi için rıza açıklamasında bulunmayan ölünün bedeninden organ alınabilmesi için yakınlarının rızasına başvurulduğunda; ölen ile aynı kaygıları taşıyan yakınları da ölenin bedeninden organ alınmasına rıza göstermeyeceği gibi bu kişilerin, ölen ölmeden önce rıza göstermediyse, bir bildiği vardır, düşüncesine sahip olabileceği ve dolayısıyla ölenin organlarını bağışlamaktan kaçınabileceği düşünülmektedir.

Organ bağışlarının az olmasının bir diğer nedeni ise; donörlerin sahip olduğu organ bağışlamanın caiz olmayacağı gibi dini inanışlar da canlıdan ve ölüden yapılan organ bağışlarının sayısını azaltmaktadır⁶⁶. Ancak; Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu 06.03.1980 tarih ve 396113Sy. Kararında, alıcı ve vericinin farklı kişiler olduğu organ nakillerinin dinen caiz olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde; Kur'an-ı Kerim'de de "birini (hayatını kurtararak) yaşatan kişinin, sanki bütün insanları yaşatmış sayılacağı" ifade edilmek ile^{67,68,69} yaşam hakkının önemi vurgulanmıştır⁷⁰. Her ne kadar Diyanet İşleri Başkanlığının açıklaması, organ bağışlarının caiz olduğunu belirtse de, ülkemizdeki nakil bekleyen hastaların ihtiyacını karşılayacak sayıda organın

olmayışı kişilerin bireysel dini inanışlarının organ bağışlarının önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla dini kaygılardan ötürü kişi yaşarken donör olmayı kabul etmeyebileceği gibi öldükten sonra da kendisinden organ alınması için rıza göstermeyebilir. Benzer şekilde, kişinin ölmesi halinde, ölen ile aynı kaygıları taşıyan yakınları da ölüden organ alınmasına rıza göstermeyerek ölünün organlarını bağışlamayabilirler. Kişilerin yaşarken ya da öldükten sonra organlarını bağışlamalarının önünde ciddi bir engel teşkil eden bu sebepler organ kıtlığına neden olmaktadır. Organ kıtlığı ise; organ ve doku bekleyen hastaların sıraya koyulduğu listelerin her geçen gün artmasına neden olmakta, kendilerine sıra gelmeyeceği kaygısına kapılan maddi durumu iyi olan hastaların da yasa dışı yollardan organ temin etmesine neden olmaktadır⁷¹. Dolayısıyla organ ve doku ticareti suçunun en temel nedeni, organ bağışı azlığının neden olduğu organ kıtlığıdır.

Organ ve doku ticareti suçunun bir diğer nedeni ise organlarını satan kişilerin hayatlarını idame ettirebilecek ekonomik koşullara sahip olamayacak kadar fakir olmalarıdır⁵⁸. Bu suç mağdurlarının büyük çoğunluğunun, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayabilecek maddi olanaklardan yoksun oldukları ve organlarını satmayı mevcut koşullarından bir kurtuluş olarak gördükleri tespit edilmiştir^{72,73}. Öyle ki, organlarını satan fakir insanların, organ satmaktan dolayı elde ettikleri parayı genellikle yiyecek ve kıyafet ihtiyaçlarını karşılamak, mevcut borçlarını ödemek için harcadıkları da tespit edilmiştir⁷⁴. Benzer şekilde kişinin işsiz olması dolayısıyla da ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilecek maddi imkanlardan yoksun olması da onu organ ticareti suçu açısından potansiyel bir mağdur haline getirmektedir⁷⁵. Maddi koşulları elverişli olmayan insanların, bu nakillerin sağlıkları açısından beraberinde getirdikleri riskleri, kendilerinden organ alan kişilerin tam anlamıyla işin ehli olmayabileceklerini, nakil sonrasında ise nakle bağlı komplikasyonlardan korunabilmek ve nakil dolayısıyla ihtiyaçları olabilecek sağlık hizmetlerini alamayacak olmalarını bilmelerine rağmen yine de mevcut ekonomik şartlarını iyileştirmek için organlarını sattıkları bilinmektedir⁷⁶.

Kişilerin eğitim durumlarının da organ veya doku ticareti suçundan mağdur olmaları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi düşük olan insanların ilgili suçtan daha çok mağdur oldukları bilinmektedir^{58,77}. Öyle ki; eğitim seviyesi düşük olan insanlar, organ veya doku ticareti suçu kapsamında kendilerinden organ

alınmasının kendi bedensel ve ruhsal bütünlükleri üzerinde nasıl bir etki yaratacağını yeterince kavrayamacağı; özellikle de yapılan organ alma işleminin neden olacağı sağlık problemlerini de yeterince algılayamayacağı, düşünülmektedir.

Öte yandan; ülkeler arasında varlığını koruyan fiziki sınırlara rağmen; teknolojik alanlarda yaşanan gelişmelerden dolayı ülkeler arasındaki sınırlar aslında görünmez bir şekilde kalkmıştır. Dolayısıyla, globalleşen dünyada teknolojik gelişmelere bağlı olarak farklı ülkelerdeki insanlar arası iletişim ve etkileşim kolaylaşmıştır. İletişimin sağladığı kolaylıktan yararlanan hastalar, ihtiyacı olan organ ya da dokuları yasa dışı yollardan internet aracılığıyla para karşılığında satan vericilere kolayca ulaşır hale gelmişlerdir. Bir diğer ifadeyle; Teknolojik alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler, organ veya doku ticareti suçunun hem ulusal hem de uluslararası platformlarda işlenebilen bir suç haline gelmesine de neden olmuştur^{78,79}.

2.5.3. Korunan Hukuki Konu ve Maddi Konu

Suçun hukuki konusundan hukukça korunan, tabii bundan ötürü kendisine “hukuki değer” ya da “hukuki menfaat” denen varlık, yani ceza normunun bir ceza tehdidi ile olası saldırılardan korumayı amaçladığı şey anlaşılmaktadır⁸⁰. Bir diğer ifadeyle, suçun hukuki konusu ile “yasa ile korunan hak ve çıkar” kastedilmektedir⁸¹. İnsan öldürme suçunda hukuki konu öldürülen kişinin yaşam hakkı iken^{40,82,83} yaralama suçunda ise yaralanan kişinin beden bütünlüğü/vücut dokunulmazlığı hakkıdır⁸⁴. Organ veya doku ticaretinde hukuki konu ise yaşayan kişilerden rızalarına aykırı olarak organ veya doku almada organı ve/veya dokusu alınan kişinin ölmemesi halinde vücut bütünlüğü iken,⁴⁰ ölmesi durumunda ise yaşam hakkıdır. Öte yandan, doktorinde yaşayan kişilerden hukuka aykırı ve rıza dışı organ temin edilmesi halinde insan onurunun da zedelendiği ve insan onurunun da hukuki konu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği konusunda fikirler de mevcuttur³⁹.

Suçun maddi konusundan kast edilen ise suçun üzerinde işlendiği insan veya şeydir⁸¹. Bir başka ifadeyle, suçun maddeten etkilerini üzerinde gösterdiği insan veya şey gibi varlıktır⁸⁰. Öldürme ve yaralama suçlarında maddi konu öldürülen ya da yaralanan kişinin kendisi^{80,81} iken hırsızlık suçunda ise taşınır maldır⁸¹. 5237Sy. TCK’da yaptırıma bağlanan organ veya doku ticareti suçunun maddi konu ise; yaşayan kişi ya da

ölüden hukuka aykırı alınan ya da hukuka uygun yollardan alındıktan sonra para ya da başkaca bir menfaata konu olan organ veya dokudur^{10,61}.

2.5.4. Mağdur ve Fail

2.5.4.1. Fail

TCK'da yaptırıma bağlanan, kan gütmeye ve töre saikiyle işlenen suçlar dışındaki, pek çok suç açısından faili o suçu işlemeye iten neden ya da nedenlerin herhangi bir önemi yoktur. Benzer şekilde; organ ve doku ticareti suçunda da, ilgili suçun faili ya da faillerinin cezalandırılması için suçun işlenmesi yeterli olup bu kişi ya da kişileri suçu işlemeye iten amaçlar üzerinde durulmamaktadır. Bir diğer ifadeyle faili ya da failerin hangi amaçla suçu işlediklerinin, hareket ettiklerinin bir önemi yoktur^{62,85}.

TCK'nın 91. md.'sinin 3. f.'sinde⁶⁰ düzenlenen Organ veya doku ticareti suçu çok failli bir suç olmakla birlikte^{10,61,62} ilgili suça katılan her fail kendi fiilinden ötürü sorumludur⁶¹.

Aynı maddenin 7. f.'sinde ise ilgili maddede belirtilen suçların bir tüzel kişinin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, tüzel kişi hakkında tüzel kişilere özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunacağı düzenlenmiştir⁶⁰. TCK'nın ceza sorumluluğunun şahsiliği başlıklı 20. md.'sinin 1. f.'de yer alan Ceza sorumluluğu şahsidir. Kimse başkasının fiilinden dolayı sorumlu tutulamaz hükmüne göre tüzel kişiler suçun faili olamaz sadece gerçek kişiler suçun faili olabilir^{60,80,81}. Aynı maddenin 2. f.'sinde ise Tüzel kişiler hakkında ceza yaptırım uygulanamayacağı ancak, bu kişilere yönelik güvenlik tedbirlerine başvurulabileceği düzenlenmiştir. Böyle bir ihtimalde tüzel kişiler hakkında TCK'nın 60. md.'sinde öngörülen iznin iptali, müsadere gibi güvenlik tedbirlerine başvurulabilir³⁹. Öte yandan; tüzel kişinin organı ya da temsilcisi tarafından tüzel kişi yararına işlenen organ veya doku ticareti suçunda suçun faili yanında tüzel kişinin de sorumluluğu bulunmakla birlikte tüzel kişi hakkında yaptırım olarak güvenlik tedbirine hükmolunacaktır⁸⁶.

2.5.4.2. Mağdur

TCK'da organ veya doku ticareti suçunun mağdurlarının kimler olabileceği hususunda herhangi bir düzenleme olmadığından yaşı ya da cinsiyeti fark etmeksizin

yaşayan herkes bu suçun mağduru olabilir. Bir diğer ifadeyle, 18 yaşından büyük olması dolayısıyla reşit olarak kabul edilen bir bireyden, hukuka aykırı yollardan ya da hukuka uygun yollardan alınsa dahi alım satıma madden ölçülebilen bir değer karşılığı konu edilen bir organın bulunması halinde organ veya doku ticareti suçu olabileceği gibi, 0-18 yaş aralığında olmaları dolayısıyla ulusal ve uluslararası düzenlemelerde çocuk olarak nitelendirilen bireyler de aynı şekilde suçun mağduru olabilir^{77,85}. Öte yandan, organ veya doku ticareti suçunun sadece yaşayan insanlar değil ölenlerin bedenleri üzerinde de işlenebileceği bilinen bir gerçektir. Ölüden, hukuka aykırı olarak alınan organın ticarete konu edilmesi halinde mağdur ölenin mirasçıları ve devlettir. Ayrıca, kişinin ölmeden önce öldükten sonra bedeninden organ ya da doku alınmasına rıza göstermiş olması ihtimalinde, kişinin gösterdiği rızasına uygun olarak alınan organ ya da doku hukuka uygun yollardan elde edilmiştir. Ancak, hukuka uygun yollardan elde edilen organ ya da dokunun ticarete konu edilmesi halinde de ilgili suçun mağduru ölenin mirasçıları ve devlettir³⁹.

2.5.5. Suçun Maddi Unsurları

2.5.5.1. Hareket

TCK'nın 91. md.'sinin 3. f.'si esas olarak organ veya doku ticareti suçuna ilişkin düzenleme içermekle birlikte söz konusu hükümde organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişilerin cezalandırılacağı düzenlenmiştir⁶⁰. Hukuka uygun ya da hukuka aykırı yollardan elde edilmiş organ ya da doku, satıma konu olabileceği gibi bu organ ya dokunun ölünün ya da canlının bedeninden temin edilerek satıma konu edilmesi açısından da bir fark yoktur. Yapılan eylemi, TCK'da yaptırıma bağlanan organ veya doku ticareti olarak nitelendirebilmek için; organ ya dokunun ölüden ya da canlıdan hukuka uygun ya da aykırı yollardan elde edilmesi fark etmeksizin para ya da diğer menfaatler karşılığında piyasaya sürerek alım satıma konu etmek gerekir⁶².

İlgili hükmün metninde satın alma, satma ve satılmasına aracılık eden kişilerin cezalandırılacağından bahsedildiğinden, burada yer alan kavramların organ veya doku ticareti suçu bakımından açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. Satmak, "bir değer karşılığında bir malı alıcıya vermek" olarak tanımlanabilir⁸⁷. Organ veya doku ticareti açısından kast edilen ise; bir kimsenin kendisine ya da başkasına ait olan organ

veya dokuyu satarak organ veya doku ticareti yapmasıdır. Burada yasaklanarak TCK'da yaptırıma bağlanan ise organ veya doku satarak organ veya doku ticareti yapma fiilidir. İlgili kişi bakımından satıma konu olan organ veya dokuyu alan tarafa teslim etmekle birlikte organ veya doku ticareti suçu tamamlanmış olur⁶¹. Aksi halde, yani satımın tamamlanmadığı halde suçta tamamlanmamış ve teşebbüs aşamasında kalmış sayılır⁴⁰.

İlgili hükümde cezalandırılan bir diğer fiil ise satımın karşısında yer alan alımdır. Satın almak “bir nesneyi belirlenen fiyatını ödeyerek kendine mal etmek, mübalağa etmek” olarak tanımlanabilir⁸⁷. Organ veya doku ticareti suçu açısından yaptırıma tabii kılınan bir başkası tarafından satılan, satan kimsenin kendisine ya da başkasına ait olan organ veya dokuyu satın alma fiilidir⁴⁰. Satıcı tarafından satılan organın ya da dokunun teslim alınması ile birlikte kanunda yaptırıma bağlanan organ veya doku ticareti suçu tamamlanmış olur. Aksi halde, teşebbüs aşamasında kalmış suç söz konusu olacaktır⁶¹.

İlgili fıkrada cezalandırılan aracılık etmek ise “bir işin çözümünde araya girerek yardım etmek, tavassut etmek” olarak tanımlanabilir⁸⁷. Organ veya doku ticareti açısından yasaklanan ise organ veya doku satan ile alana aracılık ederek, onları karşılaştırmak suretiyle organ veya doku alım satımına aracılık etme fiilidir^{40,61}.

Öte yandan, TCK'nın 91. md.'sinin 6. f.'si hakkında organ veya doku ticareti suçuna neden olabileceği gerekçesiyle burada kısaca bahsetmek gerektiği düşünülmektedir. İlgili fıkrada yer alan “belli bir çıkar karşılığında organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam veren veya yayınlayan kişi, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”⁶⁰ hükmü gereği organ veya doku alınmasına ilişkin her türlü ilan veya reklam vermek ya da yayınlamak yasaklanmıştır. İlgili düzenleme ile insana ait organ ya da dokuların reklama konu olarak insan onurunun zedelenmesinin ya da organ alım satımının gerçekleşmesinin önüne geçilmesi amaçlanmıştır¹⁹. İlgili fıkra da düzenlenen suçun oluşabilmesi için ilan veya reklam verme ya da yayınlama belli bir çıkar karşılığı olmalıdır. Aksi halde, herhangi bir çıkar gözetmeksizin, organ temin etmek için ilan veya reklam vermek ya da yayınlamak kanunun ilgili maddesi ve fıkrasını ihlal etmeyecektir⁶². Kısacası ilgili hüküm açısından yasaklanan fiiller ise belli bir çıkar karşılığında organ veya doku teminine yönelik olarak ilan veya reklam vermek ya da yayınlamak fiilleridir⁶¹.

2.5.6. Suçun Manevi Unsurları

Failin yapmış olduğu hareket dolayısıyla sorumlu tutulabilmesi için, hareketinin iradi, hukuka aykırı ve kusurlu olması gerekmektedir^{80,81}. Kusurluluk ise kast ve taksir olmak üzere ikiye ayrılır. Kusurluluğun bir anlamda temel, gerçek biçimi olan kast;^{80,81} TCK'nın 21. md.'sinin 1. f.'sinde "Suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Kast, suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesi" olarak tanımlanmıştır⁶⁰. İstisnai sorumluluk olan taksir sorumluluğuna ilişkin ise⁸⁷ TCK'nun 22. md.'sinin 1. f.'sinde Taksirle işlenen fiillerin, kanunun açıkça belirttiği hallerde cezalandırılacağı hükme bağlanmıştır^{60,81}. Yine aynı maddenin 2. f.'sinde ise taksir; "dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın suçun kanuni tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyle gerçekleştirilmesi" olarak tanımlanmıştır⁶⁰.

TCK'da yaptırma bağlanan organ veya doku ticareti kasten işlenebilen bir suç olmakla birlikte ilgili kanunda organ veya doku ticareti suçu teşkil edebilecek fiilin taksirli haline yer verilmemiştir. Söz konusu suç bakımından kast, organ veya dokusunu satan taraf için organ veya dokusunu sattığını, organ veya doku alan taraf için organ veya doku aldığını, aracı taraf için ise organ veya doku alım satımına aracılık ettiğini bilmesi ve istemesidir⁶¹.

2.5.7. Hukuka Aykırılık Unsuru

Hukuka aykırılık, hukuk düzeni ile fiil arasındaki çatışma olarak ifade edilmekle birlikte⁸⁸ TCK kapsamında yaptırma bağlanan herhangi bir suçun oluşabilmesi için suç sayılan bir eylemin varlığı ve bu eylemin hukuka aykırı olması gerekmektedir. Ayrıca, eylemi hukuka uygun hale getiren bir nedenin de bulunmaması gerekmektedir⁸¹. Çünkü Hukuka uygunluk halinde kişinin hareketi artık suç teşkil etmeyeceğinden faile herhangi bir ceza verilemez⁸⁸.

Hukuka uygunluk nedenleri genel ve özel hukuka uygunluk nedenleri olmak üzere ikiye ayrılmakla birlikte genel hukuka uygunluk nedenleri TCK'daki her suç bakımından uygulanabilecek nedenlerdir⁸⁰. TCK'da Ceza Sorumluluğunu Kaldıran veya Azaltan Nedenler başlığı altında 24. md.'de kanunun hükmü ve amirin emri, 25. md.'de, Meşru savunma ve zorunluluk hali ve 26. md.'de ise Hakkın kullanılması ve ilgilinin rızası olacak şekilde genel hukuka uygunluk nedenleri, 128. md.'de savunma

dokunulmazlığı gibi özel hukuka uygunluk nedenleri düzenlenmiş olup organ veya doku ticareti suçu bakımından genel ya da özel herhangi bir hukuka uygunluk nedeni söz konusu değildir⁶¹.

2.5.8. Suçun Özel Görünüş Şekilleri

2.5.8.1. Teşebbüs

Kural olarak kasten işlenebilen suçlara teşebbüs mümkün olmakla birlikte, tamamlanmış suç hangi kast ile işleniyorsa teşebbüs halinde kalmış suçta aynı kast ile işlenmelidir⁸⁰. Suça teşebbüs, failin kasten işlenebilen bir suçun icrasına o suçun işlemeye elverişli hareketlerle başlamasına rağmen, suçu gerçekleştirmeye yönelik icra hareketlerinin ya da neticenin failin elinde olmayan nedenlerden ötürü tamamlanmaması ve suçun yarıda kalması olarak tanımlanabilir^{81,88}. Teşebbüsten bahsedebilmek için failde bir suç işleme kastının bulunması, failin suçun icrasına başlaması ve suçun icrasına elverişli hareketlerle başlaması gerekir. Ancak, failin elinde olmayan nedenlerden ötürü suçun icrasının tamamlanamamış olması gerekir^{80,81,88}. Benzer şekilde TCK'nın suça teşebbüs başlıklı 35. md.'sinin 1. f'sinde "Kişi, işlemeyi kastettiği bir suçu elverişli hareketlerle doğrudan doğruya icraya başlayıp da elinde olmayan nedenlerle tamamlayamaz ise teşebbüsten dolayı sorumlu tutulur" şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir⁶⁰.

TCK'nın 35. md.'sinin 2. f.sinde "Suça teşebbüs halinde fail, meydana gelen zarar veya tehlikenin ağırlığına göre cezalandırılarak, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası yerine onüç yıldan yirmi yıla kadar, müebbet hapis cezası yerine dokuz yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağından, diğer hallerde ise verilecek cezanın dörtte birinden dörtte üçüne kadar indirileceğinden bahsedilmektedir. Söz konusu hükümden de anlaşılacağı üzere her ne kadar suça teşebbüs halinde fail, tamamlanmış suça oranla daha az ceza alacak olsa da⁸¹ kanunda yer alan teşebbüse ilişkin hükümler, ceza hukuku kurallarının uygulama alanını genişletmektedir⁸⁹.

Organ veya doku ticareti suçu açısından organ veya doku satın almak ya satmak neticeli bir suç olduğundan bu suçlara teşebbüs mümkün iken, organ veya doku satılmasına aracılık etmek neticesiz bir suç olduğu için söz konusu suça teşebbüs mümkün değildir⁶¹.

2.5.8.2. İştirak

TCK'nın faillik başlıklı 37. md.'sinin 1. f.'sinde "suçun kanuni tanımında yer alan fiili birlikte gerçekleştiren kişilerden her biri, fail olarak sorumlu olur." demek suretiyle aslında iştirakın tanımına yer verilmiştir⁶⁰. Suça iştirak, kanunun suç saydığı ve tek bir kişi tarafından işlenebilen bir suçun birden çok kişi tarafından birlikte işlenmesi olarak da tanımlanabilir⁸⁰. Suça iştirakı düzenleyen hükümler, suça teşebbüse ilişkin hükümler gibi ceza sorumluluğunu genişleten normlardır. Bir diğer ifadeyle; suça iştirakı düzenleyen hukuk kuralları olmasaydı, birden fazla kişinin katılımı ile işlenen suçlarda suça birlikte katılan birden çok faili cezalandırmak mümkün olmayacaktı^{80,88}.

Tıpkı suça teşebbüste olduğu gibi kasten işlenebilen suçlara iştirak mümkündür⁸¹. Suça iştiraktan söz edebilmek için, suça birden çok failin katılması, işlenen suçun en azından teşebbüs aşamasında kalmış olması, suça katılan failerin suç teşkil eden fiilin gerçekleştirilmesine nedensel katkıda bulunması, suça katılanlar açısından suç teşkil eden fiili gerçekleştirmeye yönelik ortaklaşa işleme iradesi bulunması ve suça katılanların kararlaştırılan suçu işlemesi gerekmektedir^{80,81,88}. TCK'nın 91. md.'sinin 3. f.'sinde düzenlenen organ veya doku ticareti suçu açısından da iştirak mümkündür^{39,40}.

2.5.8.3. İçtima

TCK'nın 43. md.'sinde düzenlenen zincirleme suç ile iki farklı biçimde karşılaşılmaktadır. İlk olarak, ilgili maddenin 1. f.'sinde Bir suç işleme kararının icrası kapsamında, değişik zamanlarda bir kişiye karşı aynı suçun birden fazla işlenmesi olarak düzenlenmiştir⁶⁰. Dolayısıyla, zincirleme suçun ilk halinden bahsedebilmek için aynı suçun, tek bir kişiye karşı, birden fazla kez, değişik zamanlarda plan ve program dahilinde işlenmesi gerekir^{80,90}. Zincirleme suçun bir diğer şekli ise aynı maddenin 2. f.'sinde Aynı suçun birden fazla kişiye karşı tek bir fiille işlenmesi durumu olarak düzenlenmiştir⁶⁰. Zincirleme suça ilişkin hükümlerin yer aldığı 43. md.'nin 2. f.'sindeki hükmün 1. f.'deki hükümden farkı; 1. f. kapsamında zincirleme suçta mağdur tek iken 2. f. kapsamındaki zincirleme suçta ise mağdur sayısı birden fazladır⁹¹. Aynı maddenin 3. f.'sindeki ise kasten öldürme kasten yaralama, işkence ve yağma suçlarında zincirleme suç hükümlerinin uygulanmayacağından bahsedilmiştir⁶⁰. Dolayısıyla organ

ve doku ticareti suçu açısından zincirleme suç hükümlerini uygulamak için hiçbir engel yoktur⁶¹. Örneğin, tek bir kişiye karşı planlı ve programlı olacak şekilde, organ veya doku ticareti suçunun birden fazla kez, değişik zamanlarda işlenmesi halinde TCK'nın 43. md.'sinin 1. f.'sinde düzenlenen zincirleme suç hükümleri uygulanabilecektir^{39,40}.

Öte yandan; TCK'nın fikri içtima başlıklı 44. md.'sinde "İşlediği bir fiil ile birden fazla farklı suçun oluşmasına sebebiyet veren kişi, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılır" demek suretiyle fikri içtimadan bahsedilmiştir⁶⁰. Bir diğer ifadeyle fikri içtima failin tek bir fiilinin kanunun birden çok hükmünü ihlal etmesi olarak da tanımlanabilir. Böyle bir ihtimalde fail ihlal edilen hükümlerden en ağır olan ile cezalandırılacaktır^{88,92,93}.

2238sy. kanununun 15. md.'sinde yer alan "..... organ alım ve satımını yapanlar, alım ve satımına aracılık edenler veya bunun komisyonculuğunu yapanlar hakkında, fiil daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde iki yıldan dört yıla kadar hapis ve 50.000 liradan 100.000 liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur" şeklindeki düzenleme TCK'nın 91. md.'si karşılığında halen varlığını korumaktadır^{4,60}. Dolayısıyla organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişi tek bir fiili ile hem TCK'nın 91. md.'sini hem de 2238 sy. kanununun 15. md.'sini ihlal etmektedir. TCK'nın fikri içtimayı düzenleyen 44. md.'si gereği bu eylemlerden birisini gerçekleştiren fail ya da failer ilgili suça ilişkin en ağır olanı olan ceza TCK'da düzenlendiği için TCK'nın 91. md.'si gereği cezalandırılacaklardır^{39,40}.

2.5.9. Yaptırım

2238 Sy. Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun'un 3. md.'sinde bir bedel veya çıkar karşılığında organ ve doku alınması ve satılmasının yasak olduğu belirtilmiş olup, ilgili hükmün ihlal edilmesi halinde uygulanacak olan yaptırım ise TCK 'nın 91. md.'sinin 3. f.'sinde düzenlenmiştir^{4,62}. TCK'nın 91. md.'sinin ilgili fıkrasında; organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişi hakkında, birinci f.'de belirtilen cezalara hükmolunur ifadesine yer verilmiştir. Söz konusu fıkra organ veya doku satın alan, satan, satılmasına aracılık eden kişiler için uygulanacak cezai yaptırım için aynı maddenin 1. f.'sine göndermede bulunmuştur. Dolayısıyla, suçun konusunun organ olması halinde organ satın alan,satan, satılmasına aracılık eden kişi beş yıldan dokuz yıla kadar hapis cezası ile

cezalandırılacakken, suçun konusunun doku olması halinde fail ya da failler iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacaklardır^{60,61,62}. TCK'nın 91. md.'sinin 4. f.'sinde ise; ilgili maddenin 1. f.'sinde düzenlenen Hukuken geçerli rızaya dayalı olmaksızın, kişiden organ alma ve 3. f.'sinde düzenlenen organ satın alma, satma ya da satılmasına aracılık etme suçlarının bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, sekiz yıldan onbeş yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adlî para cezasına hükümlenacağı düzenlenmiştir⁶¹. Ayrıca; suçun bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde, fail hem örgüt faaliyeti çerçevesinde işlediği organ veya doku ticareti suçundan hem de örgüt kurmak veya yönetmek ya da örgüte üye olmak suçundan dolayı cezalandırılacaktır⁶².

2.6.Organ veya Doku Ticareti Suçunda Zorunluluk Hali

TCK'nın meşru savunma ve zorunluluk hali başlıklı 25 md.'sinin 2. f.'sinde “gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez.”⁶⁰ hükmüne yer verilerek ilgili maddede genel hüküm niteliğindeki zorunluluk hali düzenlenmiştir. Genel hüküm niteliğindeki zorunluluk hali hukuka aykırılığı ortadan kaldıran bir neden olmakla birlikte⁸⁰, bu zorunluluk halinden bahsedebilmek için ortada mevcut bir tehlike olmalı, söz konusu tehlike ağır ve muhakkak olmalı, tehlike kişinin kendisine ya da başkasına ait hakka yönelmiş olmalıdır. Ayrıca, zorunluluk halinden yararlanmak isteyen kişinin bu tehlike bilerek neden olmaması, tehlikeden zorunluluk halinden yararlanacağı davranış dışında başka bir türlü kurtulma olanağının bulunmaması, kişinin tehlikeye karşı durma ödevi bulunmaması ve tehlike ile kişinin üçüncü kişiye karşı işlediği ve zorunluluk halinden yararlanmak istediği fiil arasında orantılılığın bulunması gerekmektedir^{80,88}.

Öte yandan; TCK'nın zorunluk hali başlıklı 92. md.'sinde ise sadece organ veya doku ticareti suçunu ilgilendiren zorunluluk haline ilişkin hükme yer verilmiştir. İlgili hüküm kanunda “organ veya dokularını satan kişinin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak, hakkında verilecek cezada indirim yapılabileceği gibi, ceza vermektense vazgeçilebilir.” Şeklinde düzenlenmiştir⁶⁰. İlgili

hüküm organ veya doku ticareti suçu açısından özel bir zorunluluk hali olup³⁹ söz konusu hüküm ile, hakime takdir yetkisi tanınarak, içerisinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşulların zorluğu dolayısıyla organ veya dokusunu satan fail hakkında ya hiç ceza verilmeyeceği ya da verilecek cezada indirim yapılabileceği düzenlenmiştir⁶¹. İlgili hüküm 2238 Sy. kanununun 3. md.'sinde düzenlenen “Bir bedel ve çıkar karşılığı, organ ve doku alınması ve satılması yasaktır”⁴ ifadesi ile çelişmekle birlikte, aslında organ veya doku ticareti suçunun mağdurlarının çoğunlukla fakir insanlar olması dolayısıyla da teşvik edici niteliktedir⁴⁰. Ayrıca, insanın insan olmasından kaynaklı sahip olduğu pek çok hakkı ihlal eden organ veya doku ticareti suçu için böyle bir hüküm getirilmesinin “cezaların caydırıcılığı ve ıslah ediciliği mantığına aykırı düşmektedir. Üstelik hangi durumların sosyal ve ekonomik zorluk olarak kabul edilebileceğine dair ifadelerin kanun metninde yer almaması; ilgili hükmü suistimaller açık hale getirmekle birlikte kime hangi durumda söz konusu hükmün uygulanacağı yönünde de belirsizlikleri barındırmaktadır.

2.7. Organ veya Doku Ticareti Suçunda Etkin Pişmanlık

5237 sy. TCK'nın 36. md.'sinde gönüllü vazgeçme başlığı altında düzenlenen⁸¹ ve failin suça ilişkin icra hareketlerini tamamlamasından sonra, hareketlerinin neden olacağı neticenin gerçekleşmesine isteyerek engel olması olarak tanımlanan etkin pişmanlık halinde fail, suça neden olan icra hareketlerini tamamlamıştır⁸⁸. Ancak; icra hareketlerini tamamladıktan sonra suçtan vazgeçerek, suç teşkil eden hareketlerinin neticesini önlemek için çaba göstermektedir^{80,81,88}.

TCK'da düzenlenen bütün suç tipleri bakımından değil sadece belirli suçlar açısından etkin pişmanlık hükümlerine yer verilmekte olup bu suçlardan birisi de organ veya doku ticareti suçudur. Söz konusu suça ilişkin olmak üzere 5237 sy. TCK'nın 93. md'sinin 1. f.'sinde “Organ veya dokularını satan kişi, resmi makamlar tarafından haber alınmadan önce durumu merciine haber vererek suçluların yakalanmalarını kolaylaştırırsa, hakkında cezaya hükmolunmaz” ifadesine; aynı maddesinin 2. f.'sinde ise “Bu suç haber alındıktan sonra, organ veya dokularını satan kişi, gönüllü olarak, suçun meydana çıkmasına ve diğer suçluların yakalanmasına hizmet ve yardım ederse; hakkında verilecek cezanın, yardımın niteliğine göre, dörtte birden yarısına kadarı

indirilir”⁶⁰ ifadesine yer verilmek suretiyle cezayı ortadan kaldıran veya azaltan şahsi cezasızlık sebebi olarak etkin pişmanlık haline yer verilmiştir³⁹.

İlgili madde hükmünden de anlaşıldığı üzere, 93. md.’nin 1. f.’si için, organ veya doku ticareti suçunda etkin pişmanlık hali, sadece organ ve dokularını satan kişi için, bu kişinin organ veya doku ticareti suçundan resmi makamları haberdar etmesi gerekmektedir birlikte, ayrıca resmi makamlara, onların suçluları yakalamalarını kolaylaştırmak üzere işe yarar bilgiler de vermesi gerekir. Tüm bunları ise failin resmi makamlar suçu haber almadan önce yapması gerekir⁶¹. Ancak bu durumda organ veya dokusunu satan kişi hakkında herhangi bir ceza verilmez.

Organ veya dokularını satan kişinin, aynı maddenin 2. f.’sinde düzenlenen organ veya doku ticareti suçundaki etkin pişmanlığa ilişkin düzenlemeden yararlanabilmesi için; organ veya dokularını satan kişinin organ veya doku ticareti suçunun açığa çıkmasını sağlaması ve ayrıca diğer suçluların yakalanmasına yardım etmesi ve tüm bunları da gönüllü olarak yapması gerekir⁶¹. Ancak bu durumda kişinin cezasında indirimine gidilebileceği gibi kişiye ceza da verilmeyebilir.

3. TARTIŞMA

Tıp dünyasında kaydedilen ilerlemeler ve gelişen tıbbi teknoloji organ yetmezliği nedeniyle organ nakline ihtiyaç duyan hastaların organlarının, sağlıklı ve fonksiyonel organlarla değiştirilmesine olanak tanımaktadır⁶¹. Ancak; insanlarda organ ve doku bağışlama bilincinin yeterince gelişmemesi son derece önemli bir konu olan organ nakillerinin gerektiği seviyeye ulaşmasını engellemiştir⁹⁴. Organ ve doku bağışlarının azlığının doğal bir sonucu olan ve insanları yasa dışı yollardan organ teminine iten organ kıtlığı sadece Türkiye'yi değil, tüm dünyayı ilgilendiren evrensel bir problem olup⁹⁵ organ veya doku ticareti suçuna da neden olmaktadır. Organ kıtlığının neden olduğu ve çoğunlukla fakir insanların mağdur edildiği organ veya doku ticareti suçu ile mücadelede ülkelerin yaklaşımları farklılık göstermektedir. Ancak; farklılık gösteren bu yaklaşımların en temel amacı ise söz konusu suçun işlenmesinin önlenmesidir.

Tıpkı dünyadaki pek çok ülkede olduğu gibi Türk Hukuk Sisteminde de hukuka uygun ya da aykırı yollardan temin edilen organ ve dokunun para ya da herhangi bir menfaat karşılığında yaşaması organ nakline bağlı olan insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere piyasaya sunulması, kişilerin organlarını satması ve organ alım satımına aracılık etmesi TCK'da yaptırıma bağlanmıştır⁶⁰. Türk Hukuk Sisteminde olduğu gibi Amerika'da da yaşayanlardan organ temini belirli şartlara bağlanmış olup bu şartların en önemlisi de rızadır. Benzer şekilde Amerika'da ölümlerden organ temini konusunda ölenin ölmeden önce rızası aranmaktadır. Bu rıza; kişinin ölmeden önce iki yetişkin önünde organ ya da dokularını bağışlamak istediğine dair sözel açıklamasından anlaşılabilir⁹⁶. Amerika'da da herhangi bir maddi çıkar karşılığı donörün organ ya da dokularını vermesi, satması yasaklanarak cezai yaptırıma tabi tutulmuştur⁹⁷. Öte yandan; vericilere menfaat sağlamak suretiyle onlardan organ temin edilmesini suç sayan ülkelerin aksine, resmi olarak organ alım ve satımına izin veren ve organ kıtlığının olmadığı tek ülke İrandır^{98,99}. İran kendi ülkesindeki insanların organ ve doku ihtiyacını karşılamak temelli hareket ederek; sadece alıcı ve vericinin İranlı olması durumunda organ alım ve satımına izin vermiştir. Organını veren verici, organını vermesi karşılığında hem alıcıdan hem de devletten belirli miktar para almaktadır, ayrıca devlet vericiye sağlık

sigortası da sunmaktadır¹⁰⁰. Her ne kadar sadece İranlılar arasında organ alım ve satımının serbest bırakıldığı düzenlemenin 1988 yılında yasalaşmasının ardından; kısa bir süre sonra böbrek bekleyen hastaları sıralandığı listeler artık kalmasa da yani İranlılar ihtiyacı olan böbreklerini yasa kapsamında donörden ona maddi teşvikler sunmak kaydıyla temin etse de, organını satan kişilerin çoğunlukla fakir olması aslında burada da paranın zorlayıcı ve itici güç olduğunu ortaya koymaktadır^{99,101}. Organ ve doku ticareti suçu, maddi koşulları iyi olmadığı için organını vermeye rıza gösteren insanların, insan olmaktan kaynaklı sahip olduğu temel hakları ihlal etmektedir¹⁰². Bu haklardan en önemlileri sağlık ve yaşam hakkıdır. Yüksek miktarlarda para ödeyen taraf olan alıcının yararına odaklanan bu nakillerde, çoğunlukla vericinin sağlık durumu göz ardı edilerek kötüleştirilmektedir¹⁰³.

Çoğunlukla hijyenik olmayan koşullarda para karşılığı yapılan ve dolayısıyla organ ticareti olarak kabul edilen nakiller vericinin sağlığı açısından riskler barındırmaktadır¹⁰⁴. Bu nakiller, temiz olmayan ortamlarda veya hijyenik olmayan ekipmanlarla gerçekleştirildiği takdirde donörlerin sağlığını tehlikeye atmakla birlikte vericilerin ölümüne kadar neden olmaktadır¹⁰⁵. Öte yandan, verici için operasyon sonrası bakımın olmadığı bu ticarete hastalar, sağlık durumlarının operasyon öncesine oranla kötüleştiğinden yakınmaktadır¹⁰⁶. Öyle ki; nakiller sonrası organlarını satan kişiler sağlık durumlarının bozulmasından ötürü organını satmaları dolayısıyla aldıkları parayı sağlık durumlarını iyileştirmek için de kullanabilmektedir¹⁰⁷. Kısacası organ ticareti, vericinin operasyon öncesine göre sağlık durumunun bozulmasından ölümüne kadar varabilecek sonuçları olmasından dolayı vericilerin yaşam ve sağlık haklarını ihlal etmektedir.

Benzer şekilde para karşılığı yapılan bu nakiller donörlerin çalışma haklarını da ihlal etmektedir. Çünkü; sağlık için elverişsiz ortamlarda yapılan organ nakilleri, öncesinde ve sonrasında yeterli sağlık bakımı alamayan donörün vücudunu güçsüzleştirerek onların çalışabilme kabiliyetlerini olumsuz etkilemekte olup bu ticaret uzun dönemde donörlerin fiziksel, psikolojik ve ekonomik durumlarını kötüleştirilmektedir^{107,108}. Ayrıca, organ ticaretinin mağduru olması dolayısıyla sağlığını yitiren donörlerin, nakiller sonrası önlerine çıkan iş fırsatlarından fiziksel güç gerektirenlerini de tercih edemeyecekleri bilinmektedir. Bir diğer ifadeyle; organ veya doku ticareti suçunun mağdurları nakiller sonrası karşılıklarına çıkan iş fırsatlarını sağlık

koşullarının elverişsizliği dolayısıyla dilediklerince değerlendiremedikleri de bilinmektedir¹⁰⁹.

4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Teknolojik alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanların birbirleriyle iletişim kurmasını kolaylaştırmıştır. Yaşamak için organ nakli yapılması son çare olan hastalar da, teknolojinin sağladığı kolaylıklardan faydalanarak hukuka aykırı yollardan organ temin etme arayışına girmişlerdir^{78,79}. Böylece, çoğunlukla fakir ve eğitimsiz insanların mağdur edildiği⁷⁷ organ ve doku ticareti suçu ulusal olmaktan çıkıp uluslararası bir boyut kazanmıştır⁷³. Dolayısıyla, organ ve doku ticareti suçunu engellemeye yönelik çözümler sadece ulusal bazda toplumsal ve hukuksal düzenlemeler koymaktan değil, bu suç ile ilgili uluslararası ortak bir anlayış ve hukuksal düzenleme oluşturmaktan ve bu düzenlemeye de devletlerin taraf olmasından geçmektedir¹⁰².

Organ ve doku ticareti suçu ile en etkili mücadelenin organ bağıışı olduğu hususunda toplumda farkındalık yaratmak, bu farkındalığın oluşmasında ve devamlılığın sağlanmasında yazılı ve görsel basından yardım almak, organ bağıışının hayat kurtarıcı etkisini gösteren kamu spotları oluşturmak için devlet aktif rol üstlenmelidir⁵⁵.

Organ ve doku ticareti suçunun mağdurlarının çoğunlukla yaşamlarını minimal düzeyde dahi sürdürmeye yetecek ekonomik gücü olmayan insanlar olduğu gerçeğinden hareket edildiğinde¹¹⁰ hükümetler fakirleri koruyacak önlemler almalı⁵⁸ devlet vatandaşlarının en azından minimal düzeyde, insana yakışır şartlarda yaşamasını sağlayacak ekonomik programlar yürüterek fakir insanların organ ve doku ticareti suçundan mağdur olmalarını engellemesi gerekmektedir. Organ ticaretinin mağdurlarının çoğunlukla maddi koşulları iyi olmayan fakir insanlar olduğu göz önüne alındığında, bu suçla mücadele edebilmek açısından yoksulluğu evrensel olarak ortadan kaldırmak pek de mümkün olmadığından, fakir insanların bu suçun mağduru olmasını engellemek için hükümetlerin organ bağıışını artıran politikalar benimsenmesi ve bu hususta toplumsal farkındalığı artıran çalışmalar yürütmesi gerekmektedir¹¹¹. Üstelik, bu politikalarda hedef, canlılardan organ bağıışını artırmaktan ziyade ölümlerden organ bağıışını artırmak olarak koyulmalıdır.

Devletler, yaşayanları organ bağışına ikna etmek suretiyle organ bağışını artırmak ve dolayısıyla da organ kıtlığıyla mücadele etmek için teşvikler koymalıdır. Bu teşvikler, canlı donörlere, kendilerinden hukuka uygun yollardan organ alınmasına rıza göstermeleri halinde organ nakli sırasında ve sonrasında herhangi bir sağlık sorunu yaşarlarsa bu sorunların giderilmesi için gereken tüm sağlık masraflarının devlet tarafından karşılanması ve operasyon sonrasında, yaşamları boyunca rutin sağlık kontrollerinin önceden belirlenmiş periyotlarda bu kontrollere ilişkin bütün masrafların da devlet tarafından karşılanarak yapılması, organ bağışlayana ekstra sigorta yapılması ya da sigorta masraflarının karşılanması yönünde teminatlar verilmek şeklinde olabileceği gibi tıpkı Amerika'da olduğu gibi canlı donörlere vergi indirimi, getirmek şeklinde de olabilir^{103,112,113}.

Benzer şekilde, yaşayan kişilere, bu kişilerin kendilerinden alınacak organın türüne göre yaşayacakları iş gücü kaybı söz konusu olacaksa, organını bağışlaması durumunda bu iş gücü kaybının maddi karşılığının ödenmesi¹¹³ şeklinde teşvikler sağlanabileceği gibi bu kişileri mevcut durumlarına uygun işe yerleştirmek ya da mevcut işlerinde yeni durumlarına uygun çalışma koşulları oluşturmak hususunda devlet ve işverenler arasında iş birliğinin sağlanacağı yönünde de teminatlar verilmelidir. Böyle bir ihtimalde, yani yaşayan kişilere bağışçı olmaları halinde teşvikler vermek suretiyle, yaşayan kişilerin sadece yakınları olan kişilere değil de önceden hiçbir tanışıklığı olmadığı kişilere de sadece insan olmaktan kaynaklı ve fakat kendi sağlığını, çalışma koşullarını ve varlığını da garantiye alarak organ bağışında bulunmalarının sağlanabileceği düşünülmektedir. Ancak, hukuksal belirlilik ve güvenceyi sağlamak ve bağışçıları da hukuken garanti altına almak için, kural olarak bu kişilere verilebilecek teşvik ya da teşviklerin neler olabileceğinin organ ve doku nakillerine ilişkin hukuksal düzenlemelerde ayrıntılı olarak tek tek belirtilmesi gerekmektedir.

Canlı donörler açısından insan hakları ihlallerine neden olan organ ve doku ticaretinin toplumu, devlet ekonomisini ve sağlık sistemini etkileyen olumsuz sonuçları da vardır. Nakil sonrası donörde ortaya çıkabilecek sağlık sorunları, devlet tarafından donör için yapılacak sağlık harcamalarını artırırken, sağlık çalışanlarının da iş yükünü artıracığı düşünülmektedir. Öte yandan, bir ülkede yasa dışı organ nakillerinin varlığı o ülkede yaşayan bireylerin, kendisinin ya da yakınlarının özellikle de küçük çocuklarının

organ veya doku ticareti amacıyla kaçırılabilceği korkusundan ötürü toplumsal huzurunu ve sosyal hayatı bozabileceğine de inanılmaktadır. Ancak; bahsedilen bu problemler ölümlerden organ temin edilmesi hususunda kişileri yaşarken ya da öldükten sonra ise yakınlarını bağışçı olmaya ikna etmek suretiyle aşılabileceği düşünölmektedir. Dolayısıyla devletlerin hasta vatandaşlarının organ ihtiyaçlarını karşılamak için ölümlerden organ temin etmedeki başarılarını artırmak için de politikalar benimsemesi organ veya doku ticareti suçu ile mücadele açısından önem arz edecektir.

Öte yandan; canlı donörlerden bağışları artırmak suretiyle organ ve doku ticareti ile mücadeleye katkı sağlamak isteyen devletler, canlı donörlerin bağışçı olmaları için teşvikler koyarken, onların görünürde olmasa da gerçekte sömürölmelerini engellemek için sosyo ekonomik durumları ve bağışın kendileri için tıbben ve hukuken ne anlama geldiğini kavrayabilecek zihinsel ve bedensel olgunluğa erişip erişmediklerini tespit etmek amacıyla komisyonlar oluşturmalı ve araştırma yapmalıdır.

Türkiye’de ve dünyada ölüden organ bağışının artırılması hedeflenmekle birlikte ölümlerden organ bağışlarında istenilen seviyeye ulaşılamadığı da bilinen bir gerçektir². Öte yandan, yaşarken organ bağışçısı olan canlı donör sayısı da azdır. Dolayısıyla; hükümetlerin vatandaşlarını özellikle de ölüden organ bağışına teşvik ederek organ kıtlığını çözecek ve dolayısıyla da organ ticareti suçu ortadan kaldıracak yasal ve toplumsal düzenlemelere ihtiyacı vardır. Çünkü; ölüden organ temin etmede istenilen seviyeye ulaşılmaması halinde, sadece birkaç yıl içerisinde hastaların ihtiyacından fazla organ devletlerin rezervlerinde bulunabileceğine ve dolayısıyla sadece ulusal sınırlarda değil uluslararası olarak da işlenebilen organ ve doku ticareti suçu ile mücadelede başarıya ulaşılabileceğine inanılmaktadır.

Para karşılığı ya da zorla yapılan yasa dışı organ nakilleri canlı donörlerin yaşam, sağlık, çalışma ve vücut dokunulmazlığı haklarına ciddi bir müdahale teşkil etmektedir. Coğunlukla sağlık için elverişsiz ortamlarda yapılan bu nakiller sonrası vericilerin iş gücü kayıpları yaşadıkları, organ satımı ile elde etmek istedikleri maddi refaha erişemedikleri, artık eskisi gibi sağlıklı olamadıkları, sağlıklarını yitirdikleri için diledikleri işlerde çalışamadıkları ve hatta yaşamlarını kaybettikleri bilinmektedir. Ancak ölümlerden yapılacak olan nakillerde zaten ölüm olayı gerçekteştiği için ve ölenin ölmekle birlikte kişi olma sıfatı da sona ereceđinden¹⁴ bu türden insan hakları ihlalleri söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla, organ veya doku ticareti suçu ile mücadelede en

etkili yol ölümlerin, organ nakline ihtiyaç duyan hastaların yaşamaları için aslından birer potansiyel rezerv teşkil ettiği gerçeğinden hareket edilerek, ölenden organ bağışını artıracak çözüm yolları bulmaktır. Bunun için de kişinin öldükten sonra bağışçı olmak hususunda herhangi bir rıza açıklamasının olmaması halinde ölenin bedeninden organ alınmasına rıza gösteren yakınlarına; önceden kanunda sınırları net olarak belirlenmiş, ölenin defin masraflarının karşılanması¹¹⁵ organ bağışlamaya rıza gösterenlerin ekonomik koşulları iyi değilse ve okuyan yakınları varsa yakınlarına burs sağlanması, eğer işsizlerse yetenek ve donanımlarına uygun istihdam ortamı sağlanması gibi teşvikler verilebilir. Ayrıca, insanın sahip olduğu diğer bütün hakların temelinde yer alan yaşam hakkını¹¹⁶ ihlale kadar varan organ ve doku ticareti suçunun, toplumların huzur içerisinde yaşamalarının önünde ciddi bir engel olarak kabul edilip önleyiciliği ve caydırıcılığı (yüksek miktarlarda özgürlüğü bağlayıcı cezalar konularak) yüksek ve sınırları net bir şekilde tayin edilmiş olan yerel hukuksal düzenlemelerde yer alması ve bu doğrultuda uluslararası düzenlemeler oluşturulması, organ ve doku ticareti suçu ile mücadelede etkili olacaktır. Son olarak, kişilerin yaşarken ya da öldükten sonra neden bağışçı olmak istemediklerinin tespit edilip bu nedenlerin elimine edilebilmesi için gerekli toplumsal ve hukuksal düzenlemeler oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

1. **Ertin H.** Organ bağıışı–nakli ve transplantasyon etiği: Etik çerçeve ve çözüm tartışmaları. *Organ Nakli Sempozyumu*, **2014**; 82-94.
2. **Süren ÖK.** Organ ve doku naklinin yasal ve etik açıdan incelenmesi. *TBB Dergisi*, **2007**; 73:174-195.
3. **Çağlar Ö.** Medeni hukuk açısından ölüm anının belirlenmesi ve ceset üzerindeki hakkı ilişkin bazı düşünceler. *AÜHFD*, **2002**; 51:1.
4. 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun Erişim: (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2238.pdf>) Erişim tarihi: 20.11.2016
5. **Abouna GM.** Organ shortage crisis: Problems and possible solutions, transplantation proceedings. *Elsevier*, **2008**; 40(1):34-38.
6. **Roberts ED.** When the storehouse is empty, unconscionable contracts abound: Why transplant tourism should not be ignored. *Howard LJ*, **2009**; 52(3): 747-789.
7. **Shimazono Y.** The state of the international organ trade: A provisional picture based on integration of available information. *Bulletin of the World Health Organization*, **2007**; 85:955–962.
8. **Glaser SR.** Formula to stop the illegal organ trade: Presumed consent laws and mandatory reporting requirements for doctors. *Human Rights Brief*, **2005**; 12(2):20-22.
9. **Zengin MA.** İnsan haklarının korunması kapsamında yasadışı organ veya doku naklinin Türk hukukuna yansımaları. *TAAD*, **2014**; 5(18):1-154.
10. **Üzülmez İ.** *Vücut Dokunulmazlığına Karşı Suçlar*. Ankara: Adalet Yayınevi, **2013**.
11. **Kacaroglu A, Peker SV, Üçer B.** Akşehir sağlık yüksekokulu öğrencilerinin organ bağıışı ile ilgili tutumlarının belirlenmesi. *TAF Prev Med Bull*, **2011**; 10(2):175-180.
12. **Matevossian E, Kern H, Hüser N, Doll D, Snopok Y, Nährig J, Altomonte J, Sinicina I, Friess H, Thorban S.** Surgeon Yuriı Voronoy (1895-1961)-A pioneer in the history of clinical transplantation: İn memoriam at the 75th anniversary of the first human kidney transplantation. *European Society for Organ Transplantation*, **2009**; 22:1132–1139.
13. **Stefoni S, Campieri C, Donati G and Orlandi V.** The history of clinical renal transplant. *Journal of Nephrology*, **2004**; 17:475-478.
14. **Weil 3rd R, Starzl TE, Porter KA, Kershaw M, Schröter GP, Koep LJ.** Renal isotransplantation without immunosuppression. *Annals of Surgery*, **1980**; 192(1):108-110.
15. **Kuss R, Legrain M, Mathe G, Nedey R, Camey M.** Homologous human kidney transplantation experience with Six Patients. *Postgrad. Med. J*, **1962**; 38:528-531.
16. **Yılmaz E.** Ankara Barosu Organ ve Doku Nakli, Sağlık Hukuku Digestası, **2011**; 2(2):203-230.
17. **Brink JG, Cooper DK.** Heart transplantation: The contributions of Christiaan Barnard and The University of Cape Town/Grote Schuur Hospital. *World J Surg*. **2005**; 29:953-961.

18. **Genç R.** Türkiye’de ve dünyada organ transplantasyon cerrahisi: Transplantasyon lojistiğinin yönetimi, *Ulusal Cerrahi Dergisi*, **2009**; 25(1):40-44.
19. **Soyaslan D.** *Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Güncelleştirilmiş 10. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, **2014**.
20. İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Erişim: (www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ezcacilik&kategori1=yazimay&kelimesec=2543) Erişim tarihi: 24.11.2016.
21. **Ejere VC, Okanya CL.** Organ transplantation and its physiological implications a review, *ARI*, **2013**; 10(3):1752-1778.
22. Hemşirelik Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, Erişim: (www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_hemshirelik&kategori1=yazimay&kelimesec=6229) Erişim tarihi: 24.11.2016.
23. **Aral İL.** Deri greftleri ve ağız cerrahisindeki yeri, *Atatürk Üniv. Diş Hek. Fak. Derg.*, **1997**; 7(2):105-109.
24. **Özkara T.** Dondurarak Kurutma Yöntemi ile Saklanan Greftlerin Mekanik Özellikleri Üzerine Radyasyonla Sterilizasyonun Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Biyofizik Anabilim Dalı, İstanbul, **2003**.
25. Merriam Webster, Autograft, Erişim: (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/autograft> 05.11.2016) Erişim tarihi: 20.11.2016.
26. 26. The Free Dictionary by Farlex, Autograft, Erişim: (<http://medical-dictionary.thefreedictionary.com/autograft>) Erişim tarihi: 20.11.2016.
27. **Saxena R, Khan F, Masood M, Qureshi Z, Rathore M.** Review on organ transplantation: a social medical need, *Journal of Critical Reviews*, **2016**; 3(2):23-29.
28. **Vang P.** Advantages and Disadvantages between Allograft Versus Autograft in Anterior Cruciate Ligament Replacement, Wichita State University College of Health Professions Department of Physicians Assistant, Wichita, US, **2006**.
29. **Garth J, David E.** School of Medicine, Allograft vs. Xenograft Practical Considerations for Biologic Scaffolds, Erişim: (<https://cme.ucsd.edu/biologicscaffolds/AllograftvsXenograftMonograph.pdf>) Erişim tarihi:12.11.2016.
30. **Cooper DKC, Ayares D.** The immense potential of xenotransplantation nin surgery. *International Journal of Surgery*, **2011**; 9(2):122-129.
31. **Smetanka C, Cooper DK.** The ethics debate in relation to xenotransplantation, *Rev. sci. Tech. Off. Int. Epiz.* **2005**; 24(1):335-342.
32. **Bioethics NCO.** *Animal to Human Transplants: The ethics of Xenotransplantation*. London, **1996**.
33. **Jay A.** Fishmana and clive patience, xenotransplantation: Infectious risk revisited. *American Journal of Transplantation*, **2004**; 4:1383-1390.
34. **Collignona P, Purdy L.** Xenografts: Are the risks so great that we should not proceed?, *Microbes and Infection*, **2001**; 341-348.
35. **Bilim ve Teknik.** Yedek Organlarımız Tepside Hazır mı? **2012**; 12-13.

36. **Bruin WB, Güvenç Ü, Fischhoff B, Armstrong CM, Caruso D.** Communicating about xenotransplantation: Models and scenarios. *Risk Analysis*, **2009**; 29(8):1105-1115.
37. **WHO.** Emerging and other communicable diseases, surveillance and control xenotransplantation: Guidance on infectious disease prevention and management, 1-18.
38. **Taiio T.** The bioethics council, the cultural, spiritual and ethical aspects of xenotransplantation: Animal-to-human transplantation. **2005**; 1-45.
39. **Aydın ÇK.** Organ veya Doku Ticareti Suçu, *Ankara Barosu Dergisi*, **2011**; (1):129-162.
40. **Gökçen A, Balcı M.** Kasten öldürme suçu (TCK. m.81) Mühf – Had, **2011**; 17(1-2):95-218.
41. **Sade RM.** Brain death, cardiac death and the dead donor rule, *J S C Med Assoc.* August **2011**; 107(4):146–149.
42. Australian Government, Organ and Tissue Authority, Understanding Deathand Donation, **2012**. Erişim: (<http://www.donatelife.gov.au/>) Erişim tarihi: 27.11.2016.
43. **Koç S, Can M.** Birinci basamakta adli tıp, ölüm kavramı ve ölü muayenesi, *Klinik Gelişim Dergisi*, **2011**; 2:11-22.
44. **44. Organ ve Doku Nakli Hizmetleri Yönetmeliği,** Erişim: (http://www.ttb.org.tr/mevzuat/index.php?option=com_content&view=article&id=906:organ) Erişim Tarihi: 25.11.2016.
45. **Sabancı PA, Karasu A, Karadereler S, Barlas O.** Beyin ölümü tanısı. *Sinir Sistemi Cerrahisi Dergisi*, **2008**; 1(2):81-85.
46. Guidelines For Determining Brain Death, New York State Department of Health and New York State Task Force On Life & The Law, November, **2011**. Erişim: (https://www.health.ny.gov/professionals/hospital_administrator/letters/2011/brain_death_guidelines.pdf) Erişim tarihi: 22.11.2016.
47. **Jan MM.** Brain death criteria, The neurological determination of death, *Neurosciences (Riyadh)*, **2008**; 13(4):350-355.
48. **Arsava EM, Çağlayan HZB, Ege F, Baştan B, Çakmaklı GY, Çapraz İY, Elmacı NT.** Türk Nöroloji Derneği Beyin Ölümü Tanı Kılavuzu, 101-104, Erişim: (http://www.journalagent.com/tjn/pdfs/TJN_20_3_101_104.pdf). Erişim tarihi: 11.11.2016.
49. **Wijdicks EF.** Brain death world wide: accepted fact but no global consensus in diagnostic criteria. *Neurology* **2002**; 58(1):20-25.
50. **Wijdicks EF.** The clinical criteria of brain death throughout the world: Why has it come to this. *Can J Anesth*, **2006**; 53(6):540–543.
51. **Kıraklı C, Uçar ZZ, Anıl AB, Özbek İ.** Yoğun bakım'da beyin ölümü kesin tanı süresinin kısalmasının organ bağıışı oranlarına etkisi, *Yoğun Bakım Dergisi*, **2011**; 1:8-11
52. **Lustbader D, O'Hara D, Wijdicks EF, MacLean ML, Tajik W, Ying A, Goldstein M.** Second brain death examination may negatively affect organ donation. *Neurology*, **2011**; 76(2):119-124.
53. **Monti MM, Laureys S, Owen AM.** The vegetative state, *BMJ*, **2010**; 341.(c3765):292-296.
54. **Demertzi A, Laureys S, Boly M.** Coma, persistent vegetative states, and diminished consciousness. *Encyclopedia of Consciousness*, **2009**; 1:147-156.

55. **Akpolat T.** *Organ Bağıışı ve Medya*, Ceylan Ofset, Samsun, **2007**, Erişim: (<http://www.tekinakpolat.net/kitap/organbagisivemedya.pdf>) Erişim tarihi: 03.11.2016.
56. Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Organ ve Doku Nakli Koordinatörlüğü, Beyin Ölümü. Erişim: (<http://www.anh.gov.tr/dosyalar/brosur/files/aneahbrosur.pdf>) Erişim tarihi: 03.11.2016
57. **Miller N.** Cardiac Death vs. Brain Death, *Nursing made Incredibly Easy*, March/April **2015**; 13(2):44-50.
58. World Health Organization (WHO). Organ Trafficking and Transplantation poses new challenges, Erişim: (<http://www.who.int/bulletin/volumes/82/9/feature0904/en/>) Erişim tarihi: 11.11.2016.
59. İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı. İçişleri Bakanlığı. Ankara, **2009**.
60. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK). Erişim: (<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> E.T. 13.11.2016) Erişim tarihi: 11.11.2016.
61. **Hafizoğulları Z, Özen M.** *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler Kişilere Karşı Suçlar*, US-A Yayıncılık, 2. Basım Ankara. **2011**; s.104-105.
62. **Koca M, Üzülmez İ.** *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2. Baskı, **2015**.
63. **Pascalev A, De Jong J, Ambagtsheer F, Lundin S, Ivanovski N, Codreanu C, Gunnarson M, Yankov J, Frunza M, Byström I, Bos M, Weimar W.** Trafficking in human beings for the purpose of organ removal: a comprehensive literature review. Erişim: (www.hotproject.com) **2013**. Erişim tarihi: 23.11.2016.
64. **Parker-Pope T.** The Reluctant Organ Donor. The Newyork Times, **2009**, Erişim: (http://well.blogs.nytimes.com/2009/04/16/the-reluctant-organ-donor/?_r=0) Erişim tarihi: 25.11.2016.
65. A Donate Life Organization. Common myths about organ donation. A Donate Life Organization Erişim: (https://www.rsflh.com/upload/docs/patients%20and%20visitors/2008_lp_myths_about_donation_v4.pdf.pdf) Erişim tarihi: 25.11.2016.
66. **Oliver M., Woywodt A., Ahmed A., Saif I.**, Organ donation, transplantation and religion, *Nephrol Dial Transplant*, **2010**: 1-8.
67. Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali*, 12. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Yenigün Matbaacılık, **2011**.
68. Organ Bağıışı hayatı kurtarır. Erişim: (file:///C:/Users/SONY/Downloads/organ_bagisi_flyer_bluu_okson_tags.pdf) Erişim tarihi: 10.11.2016.
69. Sağlık Bakanlığı Sakarya Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Organ Bağıışı. Erişim: (http://www.sakaryaeah.saglik.gov.tr/hastaokulu/REHBERLER/organ_bagisi.pdf) Erişim tarihi: 10.11.2016.
70. Maide Suresi, Ayet 32. Erişim: (<http://kuran.diyinet.gov.tr/mushaf> 10.11.2016) Erişim tarihi: 11.11.2016.
71. **Small-Jordan D.** Organ Harvesting, Human Trafficking, and the Black Market Erişim: (<https://www.decodedscience.org/organ-harvesting-human-trafficking-black-market/56966>) Erişim tarihi: 25.11.2016.

72. **Panjabi RKL.** The sum of a human's parts: global organ trafficking in the twenty-first century, *Pace Environmental Law Review*, **2010**; 28(1):1-144.
73. **Kelly E.** International organ trafficking crisis: solutions addressing the heart of the matter, *Boston College Law Review*, **2013**; 54(3):1317-1349.
74. **Jafar TH.** Organ trafficking: global solutions for a global problem, *American Journal of Kidney Diseases*, **2009**; 54:1145-1157.
75. **Budiani-Saberi DA, Karim KA.** The social determinants of organ trafficking: A reflection of social inequity, *Social Medicine*, **2008**; 4(1):48-51.
76. The Borgen Project, Organ trafficking and the poor. Erişim: (<http://borgenproject.org/organ-trafficking-and-the-poor/>) Erişim tarihi: 11.11.2016.
77. Global initiative to fight human trafficking. Trafficking for organ trade. Erişim: (<http://www.ungift.org/knowledgehub/en/about/trafficking-for-organ-trade.html>) Erişim tarihi: 11.11.2016.
78. **Inglis-Arkell E.** How do you buy organs on the black market. Erişim: (<http://io9.gizmodo.com/5896323/how-do-you-buy-organs-on-the-black-market>) Erişim tarihi: 18.11.2016.
79. **Moxley M.** For chinese, kidney donation is a click away. Erişim: (<http://io9.gizmodo.com/5896323/how-do-you-buy-organs-on-the-black-market>) Erişim tarihi: 18.11.2016.
80. **Hafizoğulları Z, Özen M.** *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: US-A Yayıncılık, **2014**.
81. **Centel N, Zafer H, Çakmut Ö.** *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, Yeniden ve Gözden Geçirilmiş, 9. Bası, Beta Yayıncılık, Eylül, **2016**.
82. **Hafizoğulları Z, Ketizmen M.** 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Hayata Karşı Suçlar, *Ankara Barosu Dergisi*, **2008**; 66(1):143-154.
83. **Bayraktar K.** "Kasten Adam Öldürme", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı: Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, **2013**; 19(2):57-77.
84. **Apaydın C.** Taksirle Yaralama Suçu, *Ankara Barosu Dergisi*, Ankara, **2011**; 1;59-114.
85. **AB Hibe Projesi**, *Türk Hukukunda İnsan Ticareti Suçu El Kitabı*, 2. Baskı, Kasım, **2009**.
86. **Aslan Y.** Türk Hukukunda Tüzel Kişilerin Ceza Sorumluluğu, *Ankara Barosu Dergisi*, **2010**; 2:233-246.
87. **Birtek F.** *Pratik Ceza Hukuku (Genel Hükümler)*, İstanbul: Legal Yayınevi, **2011**.
88. **Demirbaş T.** *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Güncellenmiş 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık, **2016**.
89. **Aydın D.** Suça teşebbüs, *Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, **2006**; 55(1):
90. **Yalçın TS.** "Yeni Türk Ceza Kanunu'nda 'Zincirleme Suç'". *TBB Dergisi*, **2007**; 70:249- 257.
91. **Metiner H, Koç EA.** *5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler*. Cilt II, Ankara, **2008**.
92. **Özen M.** Ceza Hukukunda fikri içtima. *TBB Dergisi*, **2007**;73:132-145.

93. **Göktürk N.** Türk Hukuku'nda suçların içtimalı. *CHKD*, **2014**; 2(1-2):31-59.
94. **Parlak Ş.** Organ bağıışı ve organ naklinde ortaya çıkan sorunlar, *TBB Dergisi*, **2009**; 83:189-222.
95. **Shimazono Y.** The state of the international organ trade: a provisional picture based on integration of available information, *Bulletin of the World Health Organization*, **2007**; 85(12):955-962.
96. **Aziz P.** Establishing a free market in human organs: Economic reasoning and the perfectly competitive model , *University of La Verne Law Reiew*, **2009**; 31(1):67-107.
97. National Organ Transplant Act, Erişim: (<https://www.livingdonorassistance.org/documents/NOTA.pdf>) Erişim tarihi: 25.11.2016.
98. **Ainley R.** Organ transploitiation: a model law approach to combat human trafficking and transplant tourism. *Oregon Review of International Law*, **2011**; 13: 427-466.
99. **Hippen BE.** Organ sales and moral travails: Lessons from the Living Kidney Vendor Program in Iran, *Cato Policy Analysis*, **2008**; 614.
100. **Corley C.** Money as a motivator: The cure to our nation's organ shortage, *Houston Journal of Health Law & Policy*, **2011**; 11:93-120.
101. **Derco LM.** America's organ donation crisis: How current legislation must be shaped by successes abroad journal of contemporary. *Health Law and Policy*, **2010**; 27(1):154-182.
102. **Budiani-Saberi D, Seán Columb S.** A human rights approach to human trafficking for organ removal. *Medicine, Health Care and Philosophy*, **2013**;16:897-914.
103. **Hughes JA.** You get what you pay for: Rethinking us organ procurement policy in light of foreign models. *Vanderbilt Journal Of Transnational Law*, **2009**; 42:351-381.
104. **Turner L.** Commercial organ transplantation in the Philippines. *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, **2009**; 18(02):192-196.
105. **Zhong L.** Illegal Organ Trafficking in South Asia and a Few Thoughts, Erişim Erişim: (<http://www.emoryglobe.com/blog/2016/11/16/illegal-organ-trafficking-in-south-asia-and-a-few-thoughts>) Erişim tarihi: 25.11.2016.
106. **Shidlo-Hezroni V,** Organ trafficking: the construction of a social problem in Israel, Ph.D Thesis, University College Utrecht, Netherlands, **2015**.
107. **Moazam F, Zaman RM, Jafarey AM.** Conversations with kidney vendors in Pakistan, an ethnographic study, *Hastings Center Report*, **2009**; 39(3):29-44.
108. **Sajjad I, Baines LS, Patel P, Salifu MO, Jindal RM.** Commercialization of kidney transplants: a systematic review of outcomes in recipients and donors, *American Journal of Nephrology*, **2008**;28(5):744-754.
109. **Yousaf FN, Purkayastha B.** 'I am only half alive': organ trafficking in Pakistan amid interlocking oppressions, *International Sociology*, **2015**:1-17.
110. **Nicolaidis A, Smith A.** The problem of medical tourism and organ trafficking, *Medical Technology SA*, **2012**; 26(2):33-38.
111. European Parliament Directorate-General For External Policies, Policy Department, Trafficking in Human Organs, Erişim: ([http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)549055_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)549055_EN.pdf)) Erişim tarihi: 28.11.2016.

112. **Calandrillo SP.** Cash for kidneys? Utilizing incentives to end America's organ shortage, *Geo.Mason L. Rev*, **2004**; 13(1):69-133.
113. **Minnesota MN.** Incentives for organ donation: proposed standards for an internationally acceptable system, *American Journal of Transplantation*, **2011**; 12(2):306-312.
114. **Özel Ç.** Medeni hukuk açısından ölüm anının belirlenmesi ve ceset üzerindeki hakka ilişkin düşünceler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, **2002**; 51(2):43-77.
115. **Van Dijk G, Hilhorst MT.** Financial incentives for organ donation. *An Investigation of the Ethical Issues. The Hague: Centre for Ethics and Health*. **2007**.
116. **Savcı B.** *Yaşam hakkı ve boyutları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, **1980**.

ÖZGEÇMİŞ

Yiğit İLTAŞ, 02.10.1988 tarihinde Adana'da doğdu. 2006 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girip, 2010 yılında mezun olduktan sonra 1 yıl süren avukatlık stajını tamamlayarak avukatlık ruhsatnamesini almaya hak kazandı. 2012 yılında Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen burs ile University of California, Davis Hukuk Fakültesinde hukuk alanında yüksek lisans yaptı ve 3.72 ortalama ile derece ile mezun oldu. 15 Eylül 2014 tarihinde Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Adli Tıp Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Aynı zamanda, 2015 yılı Ocak ayından itibaren University of Iowa, Hukuk Fakültesinde burslu olarak kabul edildiği doktora programını sürdürmektedir. Halen Çukurova üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. İleri derecede İngilizce, orta derecede Almanca bilmektedir. Evli ve bir çocuk babasıdır. Akkuyu Mahallesi Akkuyu Konutları 2 sokak No: 11 Sarıçam/ Adana'da ikamet etmektedir. Telefon numarası 0507 130 9303, elektronik yazışma adresi ise yigitiltas@gmail.com 'dur.